

med bøker av :

Isaac Bashevis Singer

Pablo Neruda

Naguib Mahfouz

Kirsten Hammann

Jonas Hassen Khemiri

Anne Applebaum

Bent Jensen

Luigi L. Cavalli-Sforza

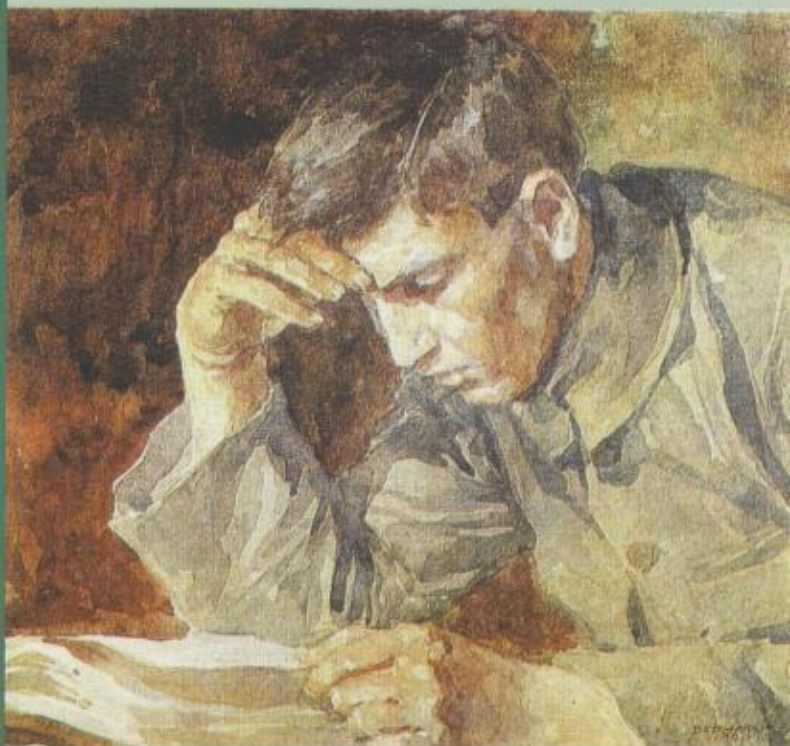
Spencer Wells

Atle Roness og
Stig Berge Matthiesen

Carol Dweck

med såre øyne

bokomtaler

Med såre øyne

Hvorfor såre øyne?

10 personer ble spurt om å skrive om en bok som hadde opptatt dem i det siste. I dette nummeret forsøker de å dele sine tanker. Noen bøker opprører, andre fremkaller vemod eller undring.

Noen ganger når man leser en god bok kjenner man ikke at man kan bli sår i øynene etter å ha lest lenge. Og noen ytterst få bøker fremkaller sårhet av andre grunner.

Hvorfor bokomtaler?

“Hva skal man med en hel ku, når man bare vil ha seg et glass melk?” Slik svarte en gammel ungkarskollega av min far når han ble spurt om han ikke snart skulle gifte seg. I dette Dyade får du mange glass melk uten å måtte kjøpe en hel ku av en bok. Her kan du også smake mektige konfektbiter fra bl. a. tre nobelprisvinnere Singer, Mahfouz og Neruda. Bladet åpner med omtale av Stalins grusomheter og avsluttes med de vemodigste, varme strofer til en søramerikansk dikter. I mellom disse to kan du dra til Danmark og oppleve forbannelsen ved å være katastrofalt normal, eller til Egypt og kjenne på arabernes håpløshet. Eller en reise til New York i etterkrigsårene med jødernes tragiske jakt på mening og lidenskap etter holocaust. I Stockholm sliter en annengenerasjons innvandrere med å finne sin plass i tilværelsen. Vi kan også dra til Kina og forsøke å forstå hvor kinesere finner sin visdom. For de som like gjerne tyr til faglitteratur, kan vi by på tre bøker med perspektiv på 1) genetisk arv, 2) sykелighet og 3) underytelse.

Og min fars kollega giftet seg til slutt. Kanskje noen av disse omtalene også kan stimulere til anskaffelse av - en bok?

Hvorfor så mye elendighet?

Er det bare elendighet i disse bøkene? Ja, selvfølgelig, kan man svare: Holocaust, Gulag, arabisk håpløshet og vestlig sykелighet. Akkurat så elendige som våre små, forvirrede, hverdagslige liv er. Nei, slett ikke, kan man også svare. Her er ingen elendighet. Bare menneskelighet.

Og varme.

God lesning!

Turid S. Berg-Nielsen

Redaktør:

Turid Suzanne Berg-Nielsen

Redaksjon:

Rolf Brandrud
Halvor Eifring
Carl Henrik Grøndahl
Eirik Jensen

Redaksjonsekretær:

Trygve Fridstrøm

Lay-out:

Geir Høybye
Trygve Fridstrøm

Administrasjon:

Acem sekretariat

Redaksjonsråd:

Ole Gjems-Onstad
Torbjørn Hobbøl
Are Holen

Adresser:

Postboks 2559 Solli,
0202 Oslo
Huitfeldtsgt. 49, 0202 Oslo
Telefon: 23 11 87 00
Telefax: 22 83 18 31
Postgiro: 0805 2 09 42 33
dyade@acem.no
dyade.no

Trykk/opplag:

Hegland Trykkeri
1400 eks
Utkommer 4 ganger i året

Abonnement

For året 2004: kr. 200,-

ISSN 0332-5792

Forsidebilde:

Reading young man
av den rumenske maleren
Ignat Bednarik (1882-1963)

Innhold

- 3 *Carl Henrik Grøndahl:*
Gulag og glemsel
- 12 *Gunnar Sand:*
Drivende på Nilen
- 17 *Vilde Drageset:*
Da Gud så en annen vei
- 22 *Rolf Brandrud:*
En katastrofalt normal Acem-meditant
- 32 *Monika Wirkkala:*
En man utan språk är som en kamel utan puckerl
- 37 *Halvor Eifring:*
Verdens korteste visdomsbok: Hjertesutraen
- 41 *Christian H. Rafn:*
Hvorfor er vi så syke?
- 45 *Eirik Jensen:*
Vår første mor og far
- 49 *Turid S. Berg-Nielsen:*
Selvtillitens fordomming
- 54 *Christopher Grøndahl:*
Bosted Jorden

Om artikkelforfatterne:

Carl Henrik Grøndahl er programredaktør i NRK Radioteateret og meditasjonslærer i Acem

Gunnar Sand er strategidirektør i SINTEF og kurslærer i Acem

Vilde Drageset er lege og stipendiat og kurslærer i Acem

Rolf Brandrud er informasjonsansvarlig i Norges Televisjon og meditasjonslærer i Acem

Monika Wirkkala er bitr. enhetschef ved Svenska Institutet i Stockholm og kurslærer i Acem

Halvor Eifring er professor i moderne kinesisk ved Universitetet i Oslo og meditasjonslærer i Acem

Christian H. Rafn driver konsultentselskapet Human Resources og er kurslærer i Acem

Eirik Jensen er advokat og kurslærer i Acem

Christopher Grøndahl er forfatter og kurslærer i Acem

Turid S. Berg-Nielsen er førsteamanuensis ved Psykologisk Institutt, NTNU og kurslærer i Acem

Med såre øyne

Med et sår hjerte

Med et sår sinn

Med et sår minne

livslyst

30. april til 8. mai 2005

Halvorsbøle Kurs- og konferansesenter

Acem kommunikasjonskurs

utvikler

emosjonell kompetanse

konfliktmestring

samspill og samarbeid

selvinnstekt

empati

ledelse

arrangeres

en gang

i året

acem.no

23118700

Carl Henrik Grøndahl

Gulag og glemsel

Okkupasjonsmuseet i Riga ligger i Gamlebyen ved elvebredden. Det er en lav, lang bygning kledd i kobber, som nå er sortgrønn. Museet ble bygget av den sovjetiske okkupasjonsmakten til Lenins 100-årsdag i 1970. Den latviske arkitekten som tegnet museet, fikk Leninprisen. Latvierne moret seg over det. De så at arkitekten hadde laget en likkiste.

Okkupasjonsmuseet huset tidligere minnene om en latvisk skarpskytterbataljon, som kjempet mot tyskerne i første verdenskrig. Mange av dem sluttet seg til bolsjevikene i den russiske borgerkrigen og ble til takk henrettet av Stalin i utrensninger 20 år senere.

Den russiske arme okkuperer Latvia 17. juni 1940.

I 1993, etter at Latvia igjen var en fri nasjon, ble likkisten gjort om til Det latviske okkupasjonsmuseet. Her finner du historien om hvordan det er å leve i 50 år under brutal totalitær okkupasjon – først av russerne, så av tyskerne og deretter av russerne igjen. Her er det dokumentert hvordan terroren herjet med hundretusener av skjebner, hvordan Latvia systematisk ble forsøkt utslettet som nasjon og etnisk enhet. Av 2,5 millioner innbyggere i det frie Latvia er en million russere, importert av Stalin for å russifisere landet. Her kan du se hvordan et samfunn styrt av makt og ikke av lov råtner innvendig – og hvordan økonomien og økologien ble ødelagt. I dag drikker man ikke vann fra springen i Riga. Det nytter ikke å koke det. Man blir ikke kvitt tungmetall ved koking.

50 år okkupasjon

Også Norge har sitt okkupasjonsmuseum. Sammenligningen er tankevekkende. I fem år var Norge okkupert relativt humanitært i sammenligning. Overfører vi latviske forhold til norske, skulle Norge vært fritt igjen først i 1991. I alle disse årene har historien vært forvrengt og forløyet. De tyske okkupasjonsmakter ville insistert på at de var frigjørere og reist groteske monumenter over sine krigsdåder. Norge ville vært fullstendig isolert fra Europa i disse 50 årene. Den politiske kultur ville vært primitiv og korrump idet vi strevde for å stå på beina igjen i vår selvstendighet. Alle bygninger ville vært preget av forfall. Infrastrukturen fillerte og umoderne. Vi ville blitt stanset av politifolk, som brukte sin fritid med radar på veiene for å spe på dårlig lønn og tilbudt oss en uoffisiell bot på 100 kroner. 500 hvis du vil jeg skal fylle ut skjema. Rundt en million nordmenn ville vært deportert til kaldere strøk. De fleste av dem omkommet under forferdelige forhold. To millioner tyskere hadde slått seg ned i Norge. De blir boende etter at okkupasjonen er over, finnes ikke interessert i å lære seg norsk, og de tyske generalene og admiralene slår seg ned langs Sørlandskysten for å nyte pensjonisttilværelsen.

En liten, fanatisk sekt

Okkupasjonsmuseet i Riga er ubehagelig, fordi det drar deg forbi boksidene, der du kan finne dette omtalt, og inn i hverdagen: Slik var det å leve under det kommunistiske regimet. Her er de selvgjorte skjeeene og koppene som ga en viss mulighet til å overleve i GULAG. Her er papir-lappene som ble smuglet ut. Her er den på utstilling, den menneskelige galskapen som styrte Russland i over 70 år.

For også russerne var okkupert. Av en opprinnelig liten, fanatisk sekt som klarte å erobre Russland ved hjelp av grotesk hensynsløshet. De førte en så uforsonlig politikk at de ble isolert i løpet av få uker etter makterobringen i 1917. Deres motvilje mot kompromiss og deres hensynsløshet drev dem inn i konflikt med det russiske samfunn. Lenin erklærte at hovedfienden var befolknings-grupper som i realiteten utgjorde 90 prosent av befolkningen. De 98 prosent som ikke bodde i byer, så han på som potensielle klassefiender. Han gjorde store grupper av sine landsmenn til "forhenværende mennesker" uten verdi og livsrett. Det var hensynsløsheten som berget denne lille sekten gjennom de første årene. Lenin begynte å henrette politiske motstandere allerede sommeren 1918, og i september satte han igang den røde terror: "Vi har lov til alt, for vi vil befri menneskeheten." I 1919 kom en ledende artikkel:

Vi avviser de gamle systemer for moral og "menneskelighet". De ble oppfunnet av borgerskapet for å kunne undertrykke og utbytte de "lavere klasser". Vår moral er uten forbilde, og vår menneskelighet er absolutt, for den hviler på et nytt ideal: Ødeleggelse av enhver form for undertrykkelse og vold. Vi har lov til alt, for vi er de første i verden som ikke løfter sverdet for å bringe undertrykkelse og slaveri, men for å befri menneskeheten fra dens lenker. Blod? La det flyte i strømmer! For bare blod kan forandre røverborgerskapets sorte banner til en rød fane, revolusjonens fane. For bare den gamle verdens endegyldige død kan for alltid beskytte oss mot sjakalenes tilbakekomst. (Jensen, s 423).

I løpet av noen måneder var 10-15000 mennesker myrdet, tilfeldig og uten rettergang. Lenin gikk bevisst inn for å ødelegge det sivile samfunn. Hans politikk var basert på likvidering. Han og hans etterfølger Stalin brukte hungersnød som politisk våpen.

Lenin: Vi har lov til alt...

Slavejegerne

Etterhvert begynte dette mindretallsregimet – som alltid var på krigsfot og naturlig nok så livsfarlige konspirasjoner over alt – å ta sine landsmenn og mennesker fra andre nasjoner som slaver. Menn, kvinner og barn ble arrestert på gården, på gaten, på fabrikken, hjemme. Slavejegerne hadde kvoter de skulle fylle, og slavene ble fraktet under forferdelige forhold tvers over kontinentet til områder på taigaen der ingen hadde slått seg ned frivillig.

Bare på 1930-tallet drepte Stalin flere ukrainere enn Hitler drepte jøder

De ble tømt ut på snøviddene og måtte slite seg ihjel med å drive ut kull eller hugge tømmer, grave ut kanaler for hånd, bygge veier og jernbaner. Etterhvert oppsto dette øyriket av fangeleire – GULAG. Anslagsvis fem millioner mennesker døde av slavearbeidet. Tallene er uvirkelige. Forfatteren Maxim Gorkij var en av regimets nyttige idioter og rettferdiggjorde ødeleggelsene, men man kan ane dobbeltheten og tvilen:

Vår generasjon har lykkes med å fullføre et arbeid som er forbløffende i sin historiske betydning. Omstendighetene tvang oss til grusomhet, men den vil bli forstått og rettferdiggjort. Alt vil bli forstått, alt!

Den sterkeste opplevelsen i møtet med okkupasjonsmuseet i Riga er kanskje vissheten om at mennesker som i dag er samfunnsstøtter i Norge, støttet dette regimet og idealiserte Stalin. De deltok i det som av mange er kalt Vesten intellektuelle svik. Nazismens forbrytelser har vært gjennom Nürnberg, er sett og gjort opp for. Den sovjetiske kommunismens forbrytelser, som er langt verre, er mer på avstand, dekket til og av mange fortsatt forstått og forklart. Bare på 1930-tallet drepte Stalin flere ukrainere enn Hitler drepte jøder. Den som vet hva Stalin gjorde med tsjetsjenerne, har vanskeligere for å alliere seg med den offisielle russiske bèskrivelsen av dem som banditter. Nå er mange av de hemmelige sovjet-arkivene etterhvert blitt åpnet. Fra disse kildene begynner det å komme bøker som bruker den omfattende nye kildetilgangen til å ta oppgjør med den venstre-orienterte idealiseringen og glemselen.

Amerikaneren Simon Sebag Montefiore er en av dem som har gått grundig inn i nye kilder og gir et fargesterkt bilde av Stalin og hans regime, hans paranoia og hans sjarm, hans makttaktikk og hans forbruk av mennesker rundt seg i *Stalin. The Court of the Red Tsar*. Men denne artikkelen skal første og fremst handle om to

bøker som forholder seg til Vestens svik.

Smilende masse-morder

Den amerikanske journalisten og historikeren Anne Appelbaum går over en bro i Praha i begynnelsen av 1990-årene. Blant alle handelsbodene finner hun folk som selger sovjetpynt: disse små nålene med Lenin og Stalin, byster

av dem, små statuer. Kjøperne er europeere og amerikanere. Morsomt å ha. Forunderlig, for hadde det vært salgsboder med hakekors og Hitler-byster, ville de sannsynligvis blitt lempet på elven, og de som hadde gått rundt med Hitler-portrett på t-skjorten, hadde meldt seg ut av det gode selskap. Men å gå med Lenin og Stalin er bare søtt.

Denne lille observasjonen kan være ubetydelig, men følger vi den videre, blir den nifst meningsbærende. Steven Spielberg og Hollywood lager filmer om tyskeres jødedrap, men det russiske GULAG holder man seg på ærbødig avstand fra. Anne Appelbaum har opplevd på 2000-tallet at britiske redaktører refuserer artikler fordi de er for anti-sovjetiske. Venstreradikale holder fast på at det er fundamentale forskjeller på Hitler og Stalin. Hitler var ond. Stalin kom på avveier. Kommunismen i Sovjetunionen – det var noe som gikk galt. Den var ikke pervers i utgangspunktet, slik Hitlers nazisme var. Vi husker jo bildene av Roosevelt, Churchill og Stalin sammen – smilende. Ingen liker tanken på at vi nedkjempet en masse-morder ved hjelp av en enda mer brutal masse-morder.

Det sovjetiske propaganda-apparatet var i tillegg uhyggelig virksomt – også i Vesten. All kritikk ble stemplet som krigshissende, anti-sovjetisk, imperialistisk og støttet av morderne i CIA.

Dessuten begynner alle disse avsløringene av masse-mordene i Sovjetunionen nå å bli kjedelige etter hvert. De tyske konsentrasjonsleirene ble filmet. Ingen kameraer slapp inn i de russiske da de ble demontert og de overlevende slapp ut. Det har vært få offentlige kilder. De pirrende bildene mangler. Et halvt århundre etter andre verdenskrig foregår det fortsatt debatt i Tyskland – om erstatning til ofrene, om nye minnesmerker, om ny forståelse av nazismens historie, om hvordan nye generasjoner skal forholde seg til fedrenes skyld. Et halv århundre etter Stalins død finnes det ikke tilsvarende

Ingen liker tanken på at vi nedkjempet en masse-morder ved hjelp av en enda mer brutal masse-morder

Vi i Vesten må ikke glemme vår historie

åpen debatt i Russland. Kanskje fordi minnet om fortiden er så sammensatt, var så forfalsket, og er knyttet til alle russiske ofre i krigen mot nazismen. Også i Russland har man bildene av Roosevelt, Churchill og Stalin sammen – smilende. Ingen liker tanken på at den russiske seier over den tyske masse-morder var en triumf for en enda verre russisk masse-morder. Dessuten – ved utgangen av 2001, ti år etter oppløsningen av Sovjetunionen, ble 13 av de 15 tidligere Sovjet-republikkene styrt av tidligere kommunister. Den russiske presidenten, Vladimir Putin, er en tidligere tjener i det regime Lenin og Stalin skapte. Det gis et mangfold av unnskyldninger som svar på spørsmålet om hvorfor Russland ennå ikke har reist noen minnesmerker over de anslagsvis 30 millionene russere som var offer for den kommunistiske umenneskeligheten. De kommer nok – når alle de som tjente regimet og nå sitter i maktposisjoner, er døde.

Ulønnsomme slaver

Anne Appelbaum går grundig inn i alt som bygget opp til og skjedde i de russiske konsentrasjons-leirene i boken GULAG. A History of the Soviet Camps. Men hun ser dem ikke som et isolert fenomen. Hun setter dem i sammenheng med hele den sovjetiske utopiske ideologien og påpeker det paradoksale at disse slaveleirene aldri ble lønnsomme. I alle år måtte det overføres penger til driften av dem. Den russiske økonomien ville kommet mye bedre ut dersom utbyggingen av landets infrastruktur og utvinningen av naturressurser hadde skjedd frivillig – med lønnet arbeidskraft. Hun viser også at disse slaveleirene ikke var vesensforskjellige fra det sovjetiske samfunn ellers. Livet i leirene var forferdelig og umenneskelig, vaktene brutale, dødeligheten stor. Men det samme gjaldt livet utenfor. Hun plasserer også slaveleirene inn i det særegne intellektuelle klima i Europa på midten av 1900-tallet, preget av vilje til svært radikale løsninger. GULAG og de tyske konsentrasjonsleirene har samme intellektuelle opphav. Denne tenkningen skapte den totalitære stat, der politiets rolle ikke er å oppklare forbrytelser, men å være for hånden når regimet bestemmer seg for å arrestere en kategori av befolkningen den oppfatter som en trussel eller en hindring for å nå et politisk og kulturelt mål. Denne befolkningsgruppen blir så demonisert og fratatt ikke bare eiendeler og familie, men menneskeverd. Men Anne Appelbaums fokus er ikke først og fremst den overordnede analysen. Det er å forsøke å vise oss enkeltskjebnene:

I Tyskland kunne du dø av brutalitet, i Russland av fortvilelse. I Auschwitz kunne du dø i et gasskammer, i Kolyma kunne du fryse i hjel i snøen. Du kunne dø i en tysk skog eller i sibirsk ødemark, du kunne dø i en gruveulykke eller i en krøttervogn. Men til syvende og sist var historien om ditt liv din egen.

Denne historien forteller hun velskrevet gjennom mer enn 400 sider, og det er sider som bidrar til at Okkupasjonsmuseet i Riga blir en skakende opplevelse.

Det dødelige århundre

Anne Appelbaums overordnede mål er å få oss til å se og huske. Hvis vi ikke legger mer vekt på å få med oss historien til den andre halvdel av det europeisk fastland, historien til det andre av de totalitære europeiske regimene i det 20. århundre, er det vi i Vesten som står i fare for å glemme vår historie, sier hun, fordi vi ikke lenger forstår hvordan vår verden ble slik den nå er.

Hver enkelt av massetragediene i det 20. århundre var ulike alt annet: Det som innledet et dødelig århundre – tyrkernes massakre av armenere, deretter GULAG, Holocaust, den kinesiske kultur-revolusjonen, revolusjonen i Kambodsja, borgerkrigene på Balkan og masse mord på befolkningsgrupper i Afrika. Og mye annet. Vår evne til å fornedre og umenneskeliggjøre andre, se på dem som skadedyr uten verdi, er i konstant utfoldelse. Slike tragedier vil skje igjen. Men vi må tro at jo mer vi forstår hvordan ulike samfunn og kulturer, tenkemåter og maktstrukturer har ført til masse mord, jo bedre er vi i stand til å se våre mørkeste sider. Totalitære ideologier har alltid hatt stor tiltrekningskraft på mennesket. Den tiltrekningen er ikke over. Det kan hjelpe å gjenkjenne fristelsen når den dukker opp.

På trygg avstand

Den danske professoren Bent Jensen fører en underliggende dialog med venstreradikale i sitt hjemland og i Europa i sin bok *Gulag og glemsel. Ruslands tragedie og Vestens hukommelsestab i det 20. århundrede*. Det som skjedde i Russland i perioden etter 1917, var så radikalt annerledes at det sprenger alle tilvante begreper: Utslettelsen av en sivilisasjon i et forsøk på å skape et dypt

Anne Appelbaum
ønsker å vise oss
enkeltskjebnene

unaturlig samfunn. Men den fascinans som har omgjerdet Lenin og Stalin i deres heroiske innsats for å virkeliggjøre Marx' utopier, er meget foruroligende, sier Bent Jensen. Vestlige intellektuelle nærer en intens lengsel bak sine trygge skrivebord etter dramatiske handlinger, sterke løsninger og revolusjoner med mye blod. De fikk sine drømmer rikt oppfylt i det 20. århundre. På trygg avstand.

Og fortsatt er det mange av dem som har unnlatt å gå inn i seg selv og sin tiltrekning til det totalitære. Det er en slett arv å gi videre til nye generasjoner som kommer til å møte de samme fristelser og velge den samme umenneskelighet.

Skutt og druknet

Bent Jensen tar mål av seg til å gi leserne en klar forestilling om hvor forferdelig Russlands historie i det 20. århundre er, hvor stor den katastrofen er, som hjemsøkte halvdelen av det europeiske kontinentet. Han gjør det meget grundig og dokumentert, slik at han åpenbart provoserer. Anmelderen i *Berlingske tidende* påpeker at dette ikke bare "er et værk på internasjonalt nivå", men også at Jensens bidrag er et kvantesprang for danske lesere – enten man er enig med ham eller ikke. Det er den siste formuleringen som svinger. Man kan selvfølgelig være uenig i jordskjelv, men det hjelper lite. Her er det faktum på faktum, grundig belagt. I et brev til Molotov i 1930 omtaler Stalin mangelen på skillemynt i Sovjetunionen. Stalin forlanger for det første "en grunnleggende utrenskning i Finanskommissariatets og Statsbankens apparat uten hensyn til hulkegråt fra mistenkelige kommunister." Dessuten "ubetinget skyting av to-tre dusin skadevoldere fra disse apparater, herunder et dusin kasserere av forskjellig slag."

Eller skal man være uenig i denne rapporten? I 1943 oppretter den sovjetiske regjering et bordell i Murmansk for å betjene allierte sjøfolk. Kvinnene i bordellet er ikke vanlige prostituerte, men blir utvalgt etter spørreundersøkelser, bl.a. om de kan engelsk. Til bordellet blir det knyttet en politisk kommissar som holder forelesninger om politiske emner og etikette. Det er rundt 300 kvinner ansatt i bordellet. Ved krigens slutt blir de alle ført ombord i tre skip, seilt ut på havet og druknet.

En anti-kommunist er en kjøter

Det mest nærgående er nok at Bent Jensen gir en lite flatterende oversikt over alle de danske og skandinaviske kunstnere, politikere og intellektuelle som støttet slike heroiske handlinger som drukningen av kvinner rekruttert til seksuell krigstjeneste. Ikke bare i Skandinavia, men i Europa. Da franskmannen David Rousset, som selv hadde sittet i nazistenes konsentrasjonsleire, i 1949 oppfordret at man skulle danne en kommisjon for å undersøke de

sovjetiske leirene, ble han utskjelt som overløper og frafallen av en rasende Jean Paul Sartre. "En anti-kommunist er en kjøter", hveste Sartre. Fra ham stammer også den minneverdige uttalelsen at "alle antikommunister er svin".

Han insisterte på at "ethvert revolusjonært regime må skille seg av med et visst antall individer som truer det, og jeg ser ingen annen måte å gjøre det på enn døden."

Det er også forbløffende at den kommunistiske dramatiker Berthold Brecht har klart å bevare sin aura som humanist. Hans menneskekjærlighet var ytterst selektiv og hans selvfølelse nokså grandios. I 1932 fikk han dårlig kritikk for et av sine skuespill og skrev at våre "motstandere er menneskehetens motstandere. Godhet betyr i dag utryddelse av dem som gjør godhet umulig."

Disse bøkene gir uten tvil nyttig ballast. Men det som sitter sterkest igjen, er bildet av hva de mest oppegående, våkne, kritiske, intelligente blant oss er i stand til å blendes av i sin lengsel etter å få øye på en bedre verden. Man kan håpe at slike bøker avleirer seg i kulturen som kilder av ideologisk edruelighet for kommende generasjoner. Da hjelper det også med et besøk i Okkupasjonsmuseet i Riga.

Anne Appelbaum:

GULAG. A History of the Soviet Camps.

Random House 2003

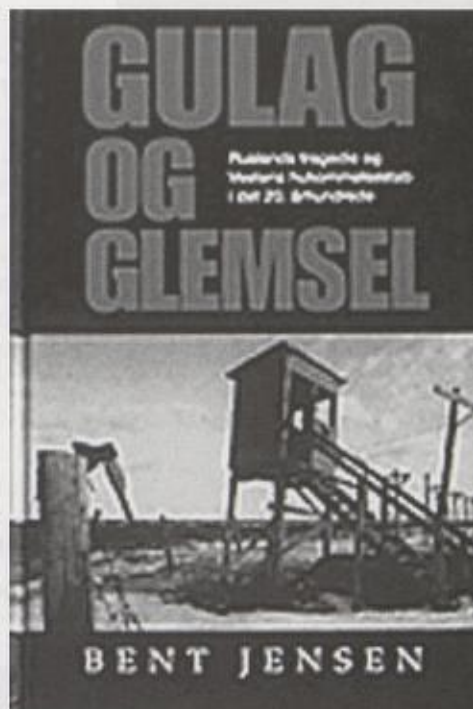
Bent Jensen:

Gulag og glemsel. Ruslands tragedie og

Vestens hukommelsestab i

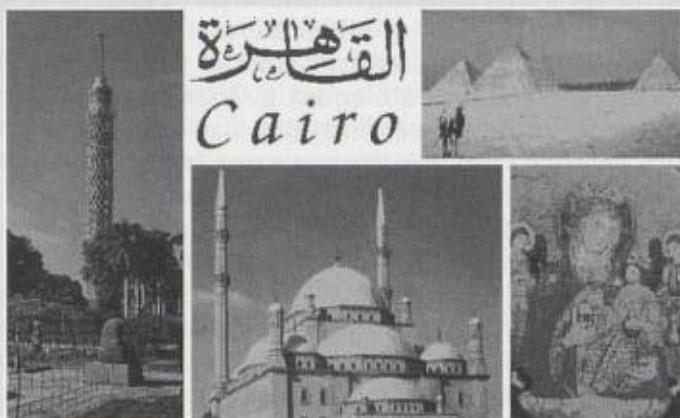
det 20. århundrede

Gyldendal 2002

Gunnar Sand

Drivende på Nilen

Aldri har jeg snublet så tilfeldig over en forfatter som jeg gjorde med Naguib Mahfouz. Jeg var i Kairo sammen med kjæresten min, som turist med kamera på magen. Vi hadde sett pyramidene og mumiene av de gamle faraoer, vandret rundt blant flere tusen år gamle byggverk og sett gravplasser i dype grotter hvor innholdet fortsatt var intakt. Vi hadde latt oss begeistre av en kultur som en gang lå milevis foran vår, og hvor restene var forbløffende godt bevart. Før vi vendte tilbake til nåtidens Kairo og bega oss inn i basarstrøket i sentrum, for kanskje å gjøre et røverkjøp. Der inne i trengselen, blant ivrige kjøpmenn og nysgjerrige kunder, fant vi et smalt smug hvor det lå et enkelt lite serveringssted. Det ble sagt å være Naguib Mahfouz' stamkafé.

Ingen av oss hadde noe forhold til Mahfouz. Vi visste at han fikk Nobelprisen en gang på 80-tallet, men ut over det – ingen ting. Likevel gikk vi inn, fant en plass nær døra ved siden av to vannpipe-røykende herrer, og bestilte en kopp te. Teen ble servert av en høflig og pertentlig utseende kelner med hvitt forkle.

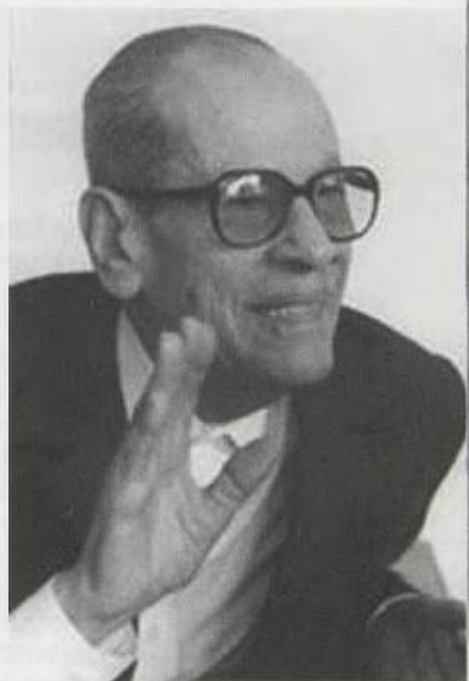
Etter noen minutter gikk døra opp på ny, og inn kom et menneske jeg dro kjensel på. Det var Jan Landro, kulturjournalist i Bergens Tidende og en god venn fra min tid der. Vi var begge i kaféen for første gang, ja vi var begge i Kairo for første gang, og var følgelig like himmelfalne over sammentreffet. Nok om det.

Jan hadde selvfølgelig lest Mahfouz. Han anbefalte forfatteren på det varmeste og foreslo et par titler før vi skiltes. Jan var i Kairo på kulturstipend. Akkurat nå var han på leting etter smuget som ble uddødeliggjort gjennom Mahfouz' klassiker "Midaq Alley", så han hastet videre. Arnhild og jeg skulle være turister ei uke til og gikk på bokjakt.

Vår første Mahfouz ble kjøpt neste dag, en liten novelle på knapt hundre sider som ble lest tvers gjennom i ett drag. Siden gikk vi ut og kjøpte ni (!) bøker til. Blant dem var "Adrift on the Nile", som den pratsomme, lokale bokhandler omtalte som sin favoritt. I ettertid er den også blitt min.

I arkivavdelingen

Mahfouz lar leseren møte Anis Zaki, hovedpersonen i boka, i det han kalles inn til sin overordnede i arkivavdelingen i departementet. Anis har arbeidet som offentlig tjenestemann i mange år, men ligger under for narkotika og fungerer bare med nød og neppe i jobben.

"I am the son of two civilizations that at a certain age in history have formed a happy marriage. The first of these, seven thousand years old, is the Pharaonic civilization; the second, one thousand four hundred years old, is the Islamic civilization."
Naguib Mahfouz,
Nobel Lecture

Denne dagen faller øksa. Anis har levert en rapport med flere blanke sider. Penna gikk tom for blekk mens han skrev, uten at han registrerte det. I sin omtåketete tilstand skrev han bare videre med usynlig skrift.

Anis får en reprimande og en advarsel som han tilsynelatende tar med stor ro. I sitt indre legger han skylden på byråkratiet. Det forstår ham ikke. Samtidig er det noe i ham som vet at han mister kontrollen. Lyset er i ferd med å slukne bak de tunge øyelokkene og det slørete blikket.

Med vannpipe på Nilen

Om kvelden er Anis tilbake på husbåten sin, som ligger fortøyd på Nilen. Der mottar han sine faste gjester, som samles rundt vannpipa når sola går ned. En advokat, en kunstkritiker, en forfatter og en kvinnelig oversetter i utenriksdepartementet, et titalls mennesker i 30-årene entrer husbåten. En etter en finner de sine faste plasser på mattene rundt vannpipa, og der sitter de til inn i de små timer og diskuterer politikk, moral, religion, kunst. Sjelden fører diskusjonene noe sted. De bare går og går, i endeløse sirkler. Slik har det vært lenge, kanskje i årevis.

Anis faller tidvis ut av samtalen og inn i sine egne tankebaner. Der assosierer han fritt og usammenhengende. Når han åpner seg og lar andre få del i tankene, gir det lite mening. Anis lever i sin egen verden, mer og mer løsrevet fra tilværelsen rundt seg.

I skarp kontrast til gjestene rundt vannpipa finner vi Amm Abduh, en svær, kraftig og dypt religiøs mann som fungerer som vaktmester på båten. Amm Abduh fyller pipa før gjestene kommer og gjør den ren når de går. Han holder utedkommende borte, men kan også invitere nye mennesker inn. Særlig er han på jakt etter kvinner. Mellom slagene overholder han punktlig sine bønne-stunder. Han er husbåtens vokter og gjestenes tjener, den eneste ekte og ansvarsfulle blant dem. Det er underforstått at uten Amm Abduh ville det lille samfunnet på husbåten falle fra hverandre.

Nasser lovte

Det kommer frem av handlingen at menneskene rundt vannpipa en gang sto for noe og kjempet for noe. Engasjementet ble vekket av Gamal Nasser, som kom til makten etter revolusjonen i 1952. Nasser lovte et sosialistisk samfunn med radikale reformer. Nasser

skulle løfte det egyptiske folk til et friere og bedre liv. Nasser skulle fordele godene og bedre kårene for alle, i tillegg til å samle den arabiske verden under egyptisk lederskap. Tilhengerne følte at de var med på å skape en bedre verden. Men så ble det ikke slik. Ideologisk motiverte kampanjer førte til kaos for dem som ble berørt. Hverdagen ble heller hardere enn bedre.

Menneskene på husbåten hadde åpenbart resignert. De hadde en drøm om en bedre fremtid, men drømmen ble borte. Diskusjonene gikk fortsatt, men mest på tomgang. Synspunktene ble repeterende og forutsigbare. Kynismen overtok for idealismen hos det som med årene ble desillusjonerte og gledesløse mennesker. Det mest meningsfulle nå var å se Amm Abduh skifte vann i pipa, og så fylle lungene med røyken fra Anis Zakis narkotiske stoffer. *Adrift on the Nile*. Bokas dramatiske slutt skal jeg ikke røpe. Den gjenstår til egen lesning.

Mahfouz forteller

Hva som gjorde at Mahfouz traff så godt, er vanskelig å si. Det hadde helt sikkert betydning at vi befant oss i Egypt. Vi hadde smakt maten, kjent luktene, møtt menneskene, tatt inn atmosfæren. Det hjalp også på leseropplevelsen at vi hadde tilbrakt ei uke på Nilen og kjent duvingene på kroppen. Vi hadde fulgt folkelivet ombord og på land og sett mennesker i folkehavet som kunne tjent som modeller for de fleste av gjestene på Anis Zakis husbåt – verden inkludert.

Men det var også noe annet, noe mer allmenngyldig, som fascinerte. Mahfouz er en gudbenådet forteller. Han spinner sterke historier befolket av distinkte personligheter. Han tegner sine mennesker med enkle ord og skaper dramatisk med udramatiske virkemidler. Hovedpersonene får ofte sine liv drastisk endret, og de aksepterer det uten alvorlige motforestillinger. Islams syn på forutbestemte skjebner gjør antagelig livet enklere i så måte. Formen er knapp i Mahfouz' bøker. Han får sagt det han vil med få ord. Handlingen er tett og i bevegelse. Han har dessuten en symbolbruk som er spennende. Ofte velger han seg en person som symboliserer tidsånden og som gjennomlever samfunnets traumer – slik Anis og vennene symboliserer Egypts moralske forfall på 60-tallet. Slik kan han refse uten å refse.

Det er umulig å være i Egypt uten å fanges av historien. Og kanskje var Mahfouz' sterke, historiske bevissthet en annen grunn til at han gjorde så dypt et inntrykk. Hans første bøker, skrevet på 1940-tallet, var forankret i faraoenes Egypt. Senere hentet han sin inspirasjon fra 1900-tallet, og særlig fra tiden etter revolusjonen.

Nassers visjon om Egypts nye storhet står i skarp kontrast til befolkningens uforbederlige elendighet, og er et tilbakevendende tema i de fleste bøkene fra 60- og 70-tallet.

Romanen uten tradisjon

Mahfouz er en original forfatter, også i egyptisk sammenheng. Den arabiske kulturen har ikke tradisjon for romaner. Romanen som sjanger er et vestlig fenomen som først slo rot i Egypt på begynnelsen av forrige århundre, og da inspirert av de engelske koloniherrere. Dermed blir Mahfouz en pionér på sitt felt. Fortsatt er han den eneste arabiske forfatteren som har oppnådd bred, internasjonal anerkjennelse.

Forbausende mange av menneskene vi møtte på vår reise i Egypt var kjent med Mahfouz' bøker. Noen hadde lest utdrag av romanene i aviser, andre hadde sett filmatiserte versjoner. Nobelprisen hadde gjort inntrykk på mange. Den ble en æresbevisning til den nasjonale stolthet.

På stamkaféen i basarstrøket snakket vi med Jan Landro om det egyptiske lynnet. Egypterne er annerledes enn oss – på mange vis. Samtidig synes verdiene som ligger i bunn å være ganske like. Jan inspirerte til å bore dypere i Naguib Mahfouz' verden. Seks av de ti bøkene fra den vennlige bokhandleren er nå lest. Sulten ligger der etter mer.

Naguib Mahfouz:
Adrift on the Nile
American University in Cairo Press, 1999
Opprinnelig arabisk utgivelse, 1966

Vilde Drageset

Da Gud så en annen vei

Hvordan velger vi å leve når verden har vist seg fra sin mest grusomme side? Hvilke verdier skal man søke når de som var bærere av det gode er borte? Er det noe å hente på å leve et etisk riktig liv/strekke seg etter idealer? Kan man ikke like gjerne bare nyte, gi inn for fristelser og innfall og ta minste motstands vei?

Jøder kom til USA og kunne starte på nytt

Hva styrer oss når det ikke er noen som leder? Finnes det en barmhjertig allmektig mester i universet når man tillater at seks millioner jøder utryddes med iskald beregnelighet? Dette er spørsmål som reises i Isaac Bashevis Singers roman *Shadows on the Hudson*. En av bokens hovedpersoner, den notorisk utro Grein er i Synagogen:

"The Lord is gracious and full of compassion... slow to anger, and abundant in goodness... The Lord is good to all,...[...]' But was this true? Grein demanded of the prayer book in his turn. Was God really good to all? Had He been good to the six million Jews in Europe? [...] Was He good to the millions of innocent people rotting in Stalin's slave-labor camps whom only death could redeem? [...] And could one go on serving Him day in and day out without any certainty that He either wanted or valued such service? No, I can't do it!"

Vi befinner oss i det jødiske miljøet i etterkrigstidens New York. Her treffer vi de som overlevde og kom seg unna. De som slapp unna konsentrasjonsleirene og gasskamrene. Alle har forlatt sitt tidligere liv i Europa og vært så heldige at de har kommet til USA og kunne starte på nytt. Men hvilket liv venter dem der? Der er penger, jobber, biler, barer og folk. Men der er også det de oppfatter som moralsk forfall. Det er ingen fokus på religion eller åndelige verdier. De unge er kommunister og ser ikke at Stalins regime på mange måter ligner Hitlers: tortur, diktatur, drap og ødeleggelse. De første par tiår etter annen verdenskrig var en tid der ulike ideologier blomstret opp. Kommunismen sto sterkt både i Øst-Europa og i enkelte miljøer i vesten. I Norge var AKP-ML aktiv med mange intellektuelle tilhengere. Enkelte søkte mot det fjerne Østen med dens ideologier og religioner. Utover sekstitallet ble en kjemisk løsning på eksistensielle utfordringer også prøvd med økende eksperimentering med narkotiske stoffer. Men de jødiske overlevende lar seg ikke rive med av lokkende ideologier. De preges heller av en matt apati.

Det starter med et middagsselskap. I et jødisk-europeisk intellektuelt miljø diskuteres etikk, moral, religion og kultur. Men blant de tilstedeværende er det også pirrende lyst, het lengsel og vilje til å kaste all fornuft over bord. Mens de priser religiøse idealer og avståelse velger de også utroskap og løgn. Gjennom boka ser man flere av hovedpersonene idet de tar valg som helt klart fører livet deres vekk fra det gode. Som leser får man lyst til

å rive seg i håret: "Herregud så dumt!". Men Singers mesterverk består nettopp i å la personene bli så levende for oss at vi kjenner dem, vi skjønner på et vis at de gjør som de gjør. De er troverdige. Og det er dette som skiller denne boka fra mange av de andre du leser: Singers personskildringer som gjør at du lever med personene i boka i den perioden du leser den. Du kjenner deres lyster, frykter, gleder og nederlag. De er i en ekstrem situasjon. Alle har de mistet mange av sine aller nærmeste. Men spørsmålene de hankses med er universelle. Trenger jeg etiske normer som guide i mitt liv? Er åndelighet viktig for å leve et fullverdig liv? Kan jeg ikke bare gjøre det som er lettest for meg og ha det bra? Hva taper en kultur på å gi slipp på religion uten å erstatte det med annet enn jakten på egen lykke og virkeliggjøring?

Noe av det som gjør at du blir glad i Singers personer er den ærlighet de viser i sine refleksjoner over sine valg og sine liv. Flere steder er det tydelig at de ser sin utilstrekkelighet, sine ødeleggende valg og sin urolige hjemløshet i fraværet av håp og tro. Slik ærlighet imponerer og vekker empati. Noe av det tyngste for et menneske må være å se hvordan man selv har bidratt til at egne barn får det vanskeligere i livet. Også dette er tema som opptar hovedpersonen Grein. Hans manglende styrke og tro har gjort barna uten retning og drevet dem vekk fra ham og deres kulturelle bakgrunn.

"I lived in sin with women to whom I was not married, derided people, drove others to sickness, suffering death. Yes, I was a murderer, too. I didn't do my killing all at once, but little by little. [...] My daughter chose a German whose brothers were probably Nazis who ordered Jews to dig their own graves."

I en situasjon der de har mistet sine nærmeste, har flyktet og befinner seg i det de opplever som et samfunn i oppløsning, uten innhold og moral og der Gud har sviktet, er utroskap og seksualitet noe av det som driver personene i boka. Er det fordi seksualitet er en så grunnleggende drift at den overlever selv der det meste av initiativ slukes av en desillusjonert apati? Eller er det fordi vi, når vi er truet av undergang og ødeleggelse, blir mer opptatt av forplantning enn døden? Behovet for å etterlate oss i hvert fall noe, noe som kan leve etter oss, tar over? Kanskje er det bare en

Singers personer er troverdige. Du blir kjent med deres lyster, frykt og nederlag

forvirret, fortvilet søken etter nærhet og tilhørighet i en verden som nettopp har frarøvet dem alt de hørte til: Sine nærmeste, sin kultur, sitt land og sin tro. Grein oppdager at hans datter, Anita, har en elsker på besøk og blir rasende fordi hennes oppførsel er umoralsk og et uttrykk for den ødeleggelse som preger dem i deres nye liv etter Holocaust. Men han kan ikke bare fordømme:

"Well, let Anita be a whore! He thought fiercely. She's right, too. Why not enjoy life as long as one can? That was her way of enjoying it. People had tortured each other long enough in the name of God! It was high time they did as they pleased. Did the wicked kill each other? So did the pious. Since God had created a world in which only the fittest survived, then combat was perhaps the highest commandment. [...] Who had infused humankind with anger, ferocity hunger for power? What ethical lesson was taught by consumption, cholera, floods, famines? Why did God require five-year-old children to die from starvation? And even if He did require it, it's His concern. I won't praise Him for it!"

I kampen mellom å velge det etisk riktige, eller gi etter for fristelser, gir den jødiske skriften *Gemara* faktisk støtte også til den som gir etter:

"When a man is overcome by an evil inclination, he should clothe himself in black, and go to a place where he is not known, and do what his heart desires."

Der kaos og ødeleggelse preger verden, velger noen minste motstands vei, de følger impulsene fra den ene ødeleggende handlingen til den andre. Men enkelte velger også streng kontroll som en måte å holde seg oppe:

"I've remained (99 percent of me) a wild beast .. But I've bound the beast with the leather straps of my phylacteries and the threads of my ritual fringes. Even a tiger cannot bite when he is bound and reined in. That is Jewishness".

Singers bok er fra en annen tid enn vår, men pirker borti oss på en slik måte at den også kan åpne for nye tanker om våre liv i vår tid. Sekstiåttergenerasjonen, eller dessertgenerasjonen, forandret meningen med å leve fra å *skape et trygt og riktig liv for seg og familien* til å *realisere seg selv*. For deler av denne generasjonen var imidlertid det å samles i entusiasme om en overordnet sak viktig. I dette lyset kan vi se samfunnet Singer beskriver. Dagens unge generasjon, glasurgenerasjonen, har omfavnet individualismen i enda større grad. Meningen med livet er å gjøre det som jeg får mest ut av, det jeg har lyst til og som ikke føles altfor forsakende. Fritid er viktigere enn noen gang før. Mange bransjer vil nok merke at dagens unge i mindre grad er villige til å ofre fritiden for jobben.

Norge er et overskuddssamfunn der verken politiske, åndelige eller økonomiske begrensninger er påtregende. Der friheten til å velge er stor, blir også presset på å velge riktig slik at man blir lykkelig tilsvarende stor. Jakten på det som gir meg mest til enhver tid fører til raske jobb-bytter, sterke opplevelser og manglende utholdenhet og fordypelse. Viljen til å engasjere seg utover seg selv synes også redusert.

Politiske og ideologiske grupper har lav oppslutning. Et annet trekk som kjennetegner glasurgenerasjonen er et sterkt behov for bekreftelse, bunnet i en skjør selvfølelse. Vi er det vi blir sett som. Vitner ikke det om en indre tomhet? Allerede for flere år siden introduserte Sartre, Beckett, Ionescu og andre tenkere tomheten som et tema. Selv om det meste er tilgjengelig er det noe som mangler. På tross av våre goder, vår fritid og vår frihet er vi ikke blitt flinkere til å takle tilværelsen. Er vi tilstede i det vi gjør? Holder vi ut lenge nok til å slå rot, gå i dybden og høre til? Er vi nærmere hverandre? Er vi nærmere oss selv? Er det ikke nettopp tomheten som vårt samfunn har tilfelles med Singers romanfigurer? Fraværet av tro, ideologi, en indre åndelighet eller indre og ytre etiske rammer? Så: Trenger vi noe av dette, eller kan vi ha det bra ved bare å følge minste motstands vei, gjøre det som virker mest tiltrekkende der og da? Selv om den ytre situasjonen på mange måter er svært ulik den vi har i dag, er de eksistensielle dilemmaene svært like. Det, i kombinasjon med Singers mesterlige personskildringer, gjør at *Shadows on the Hudson* trolig vil berøre lesere i mange ulike tidsepoker fremover.

Isaac Bashevis Singer:
Shadows on the Hudson
Penguin Group 1999

Rolf Brandrud

En katastrofalt normal Acem-meditant

Så er den kommet - den første nordiske romanen som skriver Acem og Acem-meditasjon direkte inn i handlingen. Den har tittelen "fra smørhullet" og er skrevet av Kirsten Hammann. Hun er en av de sentrale unge forfatterne som sto fram i Danmark på 1990-tallet, og ble i 1997 innstilt til Nordisk Råds litteraturpris for romanen Bannister. "fra smørhullet" er hennes sjette bok. Ved utgivelsen av dette nummeret er "fra smørhullet" nylig blitt innstilt til Nordisk Råds litteraturpris for 2005.

Den fikk strålende kritikk da den kom ut på dansk i april 2004. "Kirsten Hammanns "fra smørhullet" er ikke bare de sidste femten års bedste samtidsroman, den er de sidste femten års eneste forbandede samtidsroman og komplet uundværlig!" skrev Lars Bukdahl i den danske Weekendavisen. Han har rett. Dette er en fascinerende samtidsroman.

Det skyldes ikke emnevalget. Romanen forteller om livet til den 35-årige Mette som lever i en leilighet i Københavns beste strøk – midt i "smørøyet" av et moderne, vestlig velstandssamfunn. Hennes liv er verken spesielt utfordrende eller spennende – hun lever på penger fra en fraskilt forfattermann, uten jobb, mann, barn eller andre forpliktelser, og bruker tiden til å se tv, lese aviser og bøker, spise slikkeri og shoppe som de fleste andre.

Det skyldes heller ikke at Mette gjennomgår noen interessant modningsprosess underveis. For hun forblir i all hovedsak den samme gjennom hele handlingen. Krisen hun opplever er unnagjort i de to første innledningskapitlene hvor vi får del i en grenseløst lykkelig og symbiotisk ekteskapsidyll mellom idealparet Mette og Søren, hvor det etter hvert trenger seg på et mørke som får idyllen og ekteskapet til å sprekke. Seks år senere følger vi så Mette i halvannet år gjennom en mengde dagbokslignende korttekster på fra 1-3 sider. Hver tekst kunne i prinsippet ha stått alene – sammenhengen mellom dem er stort sett bare assosiativ og definert av at de følger etter hverandre i tid. Boka preges av at den er skrevet av en lyriker som har begynt å skrive romaner, og som har sitt fokus mer mot øyeblikkets observasjoner, refleksjoner, følelser og stemninger enn mot lengre og stramt redigerte utviklingsprosesser.

Det er det som fascinerer. Innholdet i denne romanen framtrer nærmest som den spontane tankestrømmen i et menneskes liv – en tankestrøm som utløses av det hun ser på tv, leser om i bøker, observerer hos forbipasserende og minnes fra sitt eget liv i nåtid og fortid. I det ytre er Mettes liv nærmest drepene normalt – nesten tømt for relasjoner, utfordringer og spenning.

Det fascinerende ved romanen er utforskningen av Mettes forhold til all denne normaliteten som er både opplevelsesnær, inngående og reflektert. Les for eksempel om hva Mette får ut av et tv-program om døende mennesker i avsnittet "26/9 Udtømming" som vi gjengir på lengre ut i dette Dyade.

Kortteksten "Find din stil" synliggjør motsatsen til Kirsten Hammanns grep om sitt emne (s 105):

Kirsten
Hammann
Foto: Morten
Holtum Nielsen

"Det kunne være sjovt, hvis der blev skrevet en rigtig god bog om Mette. Man skulle kunne henvende sig et sted og bede om det. Ligesom man kan skrive til Alt for Damerne og komme med i "Find din stil" og blive lavet om. Man bliver klædt ud og sminket og klippet og vist frem som "før" og "efter". En helt anden pige. Stylisterne kan finde den "historie" der ligger inde bag det flade hår og den evige sorte T-shirt og cowboybukserne. De kan befri prinsessen, som ingen har kunnet se før".

Drømmen om den plutselige og totale forvandling har alltid hatt bred appell og er ikke blitt mindre aktuell etter at denne romanen er skrevet. Det siste året har tv-verdenen flommet over av reality-show med "vanlige mennesker" som får sjansen til å vinne seg sitt store lodd i livet. Media mesker seg i ulike varianter av historiene om den håpløse askeladden og den stygge hekse som med ett slag forvandles til de vakreste og mest suksessrike prinsene og prinsessene i de flotteste slottene man kan tenke seg. Akkurat nå er det kroppen og hjemmet som skal forvandles gjennom plastisk kirurgi og kompromissløs oppussing. For noen tiår siden strakte sirkelen seg litt lengre ut - til samfunnet (revolusjonen), kjønnsrollene (kvinnefrigjøring), bevisstheten (psykedeliske stoffer) og åndeligheten (kosmisk bevissthet). Og som et kulturelt bakteppe har lavkirkeligheten hele tiden ligget der med sine drømmer om å bli "herlig frelst" og "født på ny". Fellesnevneren i alt dette er troen på at forandringen og forvandlingen kommer utenfra, mens den som forvandles bare kan gi seg over og la seg passivt forme til det nye mennesket.

Kirsten Hammann har større sans for ville hekser og grå askepotter enn av formfullendte prinsesser. Hun slo igjennom i Danmark i 1993 med romanen "Vera Winkelvir" som handlet om en meget spesiell pike i starten av 20-årene. Når hun var vill, het hun Vera Vill, og når hun var gal, het hun Vera Vanvittig og Vera Vredere og Vredere. Denne gangen viser hun oss motsatsen - Mette Normal som er slik at "*alt hvad hun kommer i berøring med, bliver på en måde smittet. Selv det flotteste tøj bliver trukket ned på et Mette-plan, hvor ingen for alvor skiller sig ud.*" Mette er den grå askepott som aldri blir forvandlet til prinsesse. Felles for Vera og Mette er kanskje opposisjonen og trassen. Hos Vera

vender den seg ut over i aggresjon, mens den hos Mette vender seg innover i tilbaketrekning, slikkerispising og mediebruk. Uansett er Kirsten Hammanns prosjekt å utforske Mette opplevelsesnært – ikke å mane fram en idealutvikling, men utforske de følelser og konflikter man kan tenke seg hun faktisk står oppe i.

På dette punktet avspeiler denne romanen et grunnleggende perspektivskifte som har skjedd i løpet av de siste tiårene i forhold til meditasjon så vel som til andre fenomener. I tiårene fra meditasjon fikk utbredelse i Vesten på 1960-tallet og fram til i dag har mange oppfattet det som en vei bort fra hverdag, stress og livets utfordringer i retning av noe eksotisk østlig med spesielle opplevelser og visjoner om a New Age. I den norske meditasjons-organisasjonen Acem som utgir Dyade, kom oppgjøret med denne formen for eksotiserende meditasjons-orientering av ulike grunner allerede tidlig på 1970-tallet. I dag råder det allmenn tretthet med luftige visjoner om raske forvandlinger. New Age-orienteringen er generelt i ferd med å bli erstattet med en økt interesse for å utforske sinn og kropp der en er – og så kultivere ens utgangspunkt derfra. Det nye meditasjonsparadigmet er: Vær i det som er, så vil det over tid endre seg.

Det er prosjektet i denne romanen – å utforske det katastrofalt normale livet til Mette. Det er *normalt* i den forstand at hun gjør det samme som alle andre – ser på de samme tv-programmene, leser de samme bøkene, spiser de samme slikkerier (men i større mengder!), handler de samme møblene på Ikea og inntar de samme holdningene til innvandrere og det som utfordrer. Men samtidig er Mettes liv katastrofalt normalt på det viset at hun så sterkt skulle ønske det var annerledes. Hun er full av "burder" – hun burde spise mindre, trene mer, være mer samfunns-engasjert, være mer forankret og ha mer ro i seg selv. Men slik er ikke Mette, og i boka utforskes stadig den smertefulle spenningen mellom Mettes liv og idealer.

Splitten mellom idealer og levd liv kommer også tydelig fram i Mettes forhold til avslapning. Hun har vanskelig for å slappe helt av og "være til stede i nuet", får vi høre. Ikke fordi hun ikke har tid – hun kan bli sittende foran tv-en i timesvis. Heller ikke fordi hun ikke kan nyte avslapningen – "det er endda meget, meget deilig". Men mennesket vil ikke særlig ofte sitt eget beste, heter det, og

"Mette skal i hvert fall tvinge sig selv til det, selv om hun ved, hvor deilig det er i de 30 minutter og med en god varme resten av dagen" (s. 181).

Tilsvarende trer splitten mellom motstridende impulser fram også

Mette Normal -
den grå
Askepott

i forholdet til Acem-meditasjon som Mette går på kurs i.

“Det er typisk Mette at snyde udenom, gøre tingene halvt og lade andre om at blive rigtig gode. Nu den her norske meditationsteknik, Acem. Hvorfor vil hun egentlig betale 1200 kroner for at lære en teknik, som er helt umystisk og ureligøs og lige det, hun søger, når hun alligevel bare vil følge sit eget hoved? Man bør meditere 2x30 minutter dagligt, hvis man vil have det fulde udbytte, men hun begynder straks at indføre sine egne, uregelmæssige regler” (s. 204).

Noe i Mette vil gjerne gjøre det som skal til for å få best mulig avspenningsutbytte, mens noe annet stritter mot og vil holde godt fast på kontrollen selv.

Slike splitter er ikke ukjent i de meditative prosesser Acem arbeider med. Tvert imot er det slike splitter man gjerne vil være på utkikk etter. For der man gjerne vil gå i én retning og rent faktisk kommer til å gå i en ganske annen, er man under innflytelse av halvbevisste eller ubevisste impulser som styrer ens handlinger. Og der er det alltid noe å utforske for å få et friere forhold til de motstridende impulsene – og dermed kunne gjenvinne sin valgfrihet i forhold til dem. Kjernen i Acems tilnærming til denne utfordringen er ikke å forholde seg til innholdet i tankestrømmen direkte, men i stedet arbeide med å føre inn en ledighet og romslighet overfor det spontane gjennom stadig å vende tilbake til uanstrengt metodelydgjentagelse. Slik blir Acem-meditasjon en aktiv handling som på den ene siden gir rom for mer spontanutslipp og bearbeidelse, men som på den andre siden også gir oss mer av utfordringer å forholde oss til og gjennom det kan vekke motstand mot å gå videre. Når en lytter til det Kirsten Hammann selv sa om sin egen skriveprosess under et kulturverksted Acem Danmark holdt med henne høsten 2004 (jfr. deltakernes intervju med Kirsten Hammann i dette Dyade), kan man ane at en tilsvarende splitt mellom frisetting og motstand også kan være høyst nærværende i kreativt kunstnerisk arbeid.

Romanen "fra smørhullet" skriver seg inn i og utforsker motsetninger i et normalt menneskes livsverden på en spennende måte. Det er en bok det er lett å kjenne seg igjen i – både i samtidsfenomenene Mette opplever og måten hun reagerer på i forhold til dem. Og selv om Kirsten Hammann selv understreker at det å fortelle en god historie ikke er hennes prosjekt, så er dette også en fornøylig bok å lese – kanskje til og med før den forhåpentligvis kommer ut på norsk.

Kirsten Hammann om skriveprosessen

Noen spørsmål og svar fra Acem kulturverksted 6.11.04

- *Hvordan begynte din forfatterbane?*

- Det startet på gymnaset med at jeg begynte å skrive dikt. Men så på et tidspunkt sendte jeg noe inn til "Hvedekorn" som er et tidsskrift for lyrikk og grafikk, og fikk dem tilbake fra redaktøren Poul Borum med beskjed om at jeg skulle prøve igjen om et halvt år. Det gjorde jeg og fikk inn fem dikt. Jeg var meget opptatt av at jeg skulle få språket til å virke. At man ikke skulle forstå det som en avisartikkel, men at man kunne bruke språket som et materiale. Jeg var meget interessert i dikt. Og da jeg så hadde fått trykket fem, så følte jeg meg virkelig ovenpå. Så startet Poul Borum sin forfatterskole i 1986 og i 1989 kom jeg inn. Så flyttet jeg til København og så var det liksom ingen vei tilbake. Jeg ville bare skrive hele tiden. Og så turde jeg å si det høyt.

Kirsten Hammann og deltagere på Acems kulturverksted i København

- *Så Poul Borum var viktig for deg?*

- Ja, og det å komme inn i miljøet omkring ham. For jeg kjente ingen som skrev i Århus hvor jeg kom fra. Jeg kjente heller ingen som leste poesi. Det var det som interesserte meg mest den gangen. Og bare det å komme til København hvor det var et større miljø, men også å komme på en skole hvor det faktisk bare var to kursmøter to ganger i uken, hvor det satt åtte andre noenlunde jevnaldrende som ikke var debutert ennå, som også bare skrev og skrev og interesserte seg for det, altså det var fantastisk. Og så den mann var helt fantastisk. Så forelsket i litteratur og så engasjert og livskraftig. Så det var en meget stor opplevelse.

- *Hvor lenge arbeidet du med "fra smørhullet"?*

- Halvannet til to år. Den er meget autentisk med hensyn til datoene. Så når det står noe om 11. september, så er det skrevet et par dager etter. Eller hvis det er et program i fjernsynet om nødhjelpsarbeid i India, så er det den aften det ble sendt. Det er en metode jeg også brukte i "Vera Winkelvir" - å omforme det jeg selv opplever til hverdags. Men det er ikke selvbiografisk på den måte. Jeg tar nærmest den brille på. Jeg hadde en gang en brille på som het Vera Winkelvir hvor alt ble meget villt, og nå hadde jeg en brille som het Mette hvor alt ble meget normalt. Grovt sagt. Og så tar jeg mye fra virkeligheten og kjører det gjennom hennes maskineri. Og det er slett ikke planlagt. Det er ikke noen

dramaturgi. Det synes jeg er utrolig spennende. Hvordan kan man forsøke å innfange virkeligheten så tett som mulig. Det er ikke manges liv som er så spennende at det kjører først med oppstart og så er det tre plotpunkter, point of no return og alt mulig – den der flotte dramaturgi. Jeg prøver å skrive det slik livet faktisk leves, at vi aldri vet hva som skjer i morgen. Det er ikke noe problem, for jeg elsker slike allvitende fortellere i store klassiske romaner. Jeg synes bare det er et problem at de vet hva som skjer mens de skriver det. Forfatteren er så forferdelig klok og gjør disse hovedpersonene så enormt kloke så de reflekterer mens et eller annet forferdelig skjer – så stopper handlingen i to sider mens de tenker. Sånn er jo ikke virkeligheten. Det er jo ingen litteratur som er virkeligheten, men jeg synes bare det er så morsomt å utforske det området. Det skal bare kjøre videre, og så må klokskapen komme etterpå. For den som leser kan muligens se mønstrene. For det vil helt sikkert oppstå mønstre og en utvikling selv om den ikke var planlagt.

– *Den norske forfatteren Tor Age Bringsværd hadde som filosofi da han skrev sin Gobi-romanserie at han aldri skulle gå tilbake og rette i teksten. Han skrev et par sider om dagen og neste dag følte han seg forpliktet av hvordan romanskikkelsene var formet til da. Fortsettelsen måtte da gå videre i forlengelsen av dette. Livet leves forlengs...*

– ...og forstås baklengs. Og mange bøker forstås forlengs. Og det er også fantastisk.

– *Hvordan vet du så hvor du skal slutte?*

– Det vet jeg heller ikke. På et tidspunkt må det bare stoppe.

– *Det leker du deg også med. I siste del av boken kommer det stadig vekk "Det kan også slutte slik..."*

– ...og den starter med "Den kan også begynne..." Det er litt konstruert at jeg legger det i slutten for jeg må jo antyde litt en slutt. Men i virkeligheten kunne den jo fortsatt i femti sider til eller stoppet femti sider før. Det gjaldt også for "Vera Winkelvir" som er en helt annen bok, men som likevel minner om det der med å følge en person fra dag til dag. Det er fullstendig likegyldig når det starter og stopper i og for seg.

– *Hvorfor skriver du?*

– Det er jo mitt arbeide og mitt liv. Jeg tenker noen ganger: Hva gjør alle dere andre? På en måte er det også en forbannelse for man har ikke annet å gjøre. Men det er også et fantastisk privilegium. For jeg har faktisk en kanal både i poesi og prosa hvor jeg kan prøve å sette ord på – ikke bare private følelser, men

alt det vi rommer av forundring over ting, å kunne gi det ramme, gjøre det til noe stoff. Jeg ville ikke kunne leve uten å skrive. Jeg kan slett ikke forstå at man kan leve uten å uttrykke seg. Å lage et verk – om det så skulle være i leire eller musikk. Hvor jeg virkelig tenker i bekymring på mennesker som ikke gjør det. Og jeg vet godt at det finnes 12.000 lykkelige mennesker som finner identitet og mening med livet uten å være kunstnere. Men for meg er det en totalt fremmed tanke. Jeg tenker: Hva gjør dere med alle deres tanker hvis dere ikke har noe å legge dem i? Men sånn er vi bare forskjellig. Om jeg nå gikk ut og fikk en fulltidsjobb nå med noe annet, så ville jeg bare få dobbel jobb. For det ville ikke holde opp. Så ville jeg gå hjem og gjøre det om aftenen. Den ligger og kjører der inne hele tiden.

- Er det ikke et ensomt yrke å være forfatter?

- Jo, men det hører jo med. Det må være en grunn til at det er en del mennesker som gjør dette. Blant annet har de sikkert problemer med å være sammen med andre. Jeg har prøvd å være inne i noe film og videoproduksjon. Og det er slett ikke meg. Jeg vil bestemme det hele selv. Jeg vil være den som setter lys, jeg vil lage lyd og jeg vil klippe det til sist. Og da er det faktisk det perfekte sted å være å skrive en bok. Men jeg har mange kolleger. Vi sitter like ensomt rundt omkring og vi snakker jo sammen. Og nesten alle sier – å, jeg skulle så gjerne ha hatt noen å spise lunsj med. Hvor man møtes en gang om dagen. Men det klarer man seg uten. Og det må være skjønt å vite hva man skal hver dag.

- Man hører noen si at man skriver på en smerte...

- Det gjør vel de fleste. Det er ikke noe som er interessant hvis det ikke er en konflikt i det. Jeg tror ikke man finner noe kunst som ikke har noe motstridende, konflikt eller smerte i seg. Det er da det blir interessant for meg. Hvis det bare glir, så la det gli. Det er jo først når mennesker setter spørsmål til livet eller døden at det blir spennende. Så prøver man å finne svaret ved å forstå og beskrive. Men det er vel smerte i nesten all kunst, er det ikke?

- Men det er da ikke alltid man ser smerten. Forfattere kan også drives av den gode historie?

- Ja, men det er ikke jeg. Jeg har aldri fortalt en god historie, og det er slett ikke meg det der. Det er ikke det jeg utforsker. Jeg er mer en dikter som har begynt å skrive romaner. Jeg forsøker å beskrive noen tilstander.

- Har meditasjon betydd noe for din skriving?

- Jeg lærte Acem-meditasjon mot slutten av skrivingen av denne boka – og siden har jeg ikke skrevet. Så det har ikke hatt så stor

betydning. Men jeg satt i en meditasjons-sirkel sammen med bl.a. en dramatiker. Vi snakket litt om unngåelses-handlinger – og hvor vi hadde noen sammenligninger med dette med å prøve selv om det er ubehagelig. Fordi det er for det meste litt ubehagelig å sette seg ned for å skrive. Det er alltid noe man kan reise seg for å gjøre. Og det minner enormt meget om der man sitter der i meditasjonen. Der er det noen ting som er sammenfallende. Om det der med å romme at nå er jeg altså her og det er ikke sikkert det er så behagelig, men du må bare prøve å være i det – og det er ofte man må kjempe en slik kamp når man skal sette seg ned for å skrive.

– *Hva ligger i motstanden mot å sette seg ned?*

– Jeg vil simpelthen ikke rives inn i det. For du mister total kontrollen. Det er det skrivingen går ut på. Jeg vet jeg bare skal gå i gang, for så begynner det bare å kjøre. Jeg kan ikke planlegge. Det skal jo skrive seg selv. Det er et eller annet som skal slippe her oppe før det blir godt. Ikke slik at man sitter bevisstløs på noen måte. Men det gjelder jo for oss alle at når vi får en god ide – så kommer den når vi ikke sitter og fokuserer helt vilt på den. Så det er noe jeg ikke har lyst til å gå inn i. Men når det så er der, så er det der. Men jeg vil helst vaske opp eller tale i telefonen.

Fra bokens dagbok: 26/9 – Udtømming

"Og så handler det alligevel ikke riktig om døden. Det er jo pæne ordentlige programmer, veltilrettelagte, flot klippet, dramaturgien i orden. Mette kan faktisk godt lide at se dem, for så får hun en lejlighed til at græde, uden at hendes eget liv er ødelagt, uden rigtig sorg, det er egentlig bare en slags udtømming. Ligesom hvis man masserer rigtig godt på klitoris, så bryder orgasmen ud, så kan Mette se såvel dokumentar som fiktion og få løst op for egne spændinger og undertrykt gråd. Bagefter rejser hun sig og går ud i køkkenet og henter mer slik (og hun behøver ikke engang vaske hænder, hun har jo ikke haft fingrene nede i bukserne, men hun skal selvfølgelig tørre ansigtet og pudse næse). Hun kan sidde og græde, som var det hendes egen far, der døde, og som med tryk på en knap være glad igjen. Gladere faktisk, fordi det er godt at få grædt. Og sagen er jo, at det ikke er hendes egen far, der døde, men noget i en film, godt nok en dokumentar fra Glostrup Sygehus med rigtige mennesker, men det er i orden, Mette ser det udefra. Døden kommer kl. 22. Den er programsat og overskuelig. Og det er ikke en direkte udsendelse, men noget der skete for flere måneder siden, og selv om det er en dokumentar, bliver der skrevet manuskript, og hvis der er nogen, der har siddet og grædt og grædt og har bedt om, at kameraet blev slukket, så er det selvfølgelig blevet respekteret. Det er et sobert program, og de

pårørende "ville selv". Det siger producenterne altid, hvis man sætter spørgsmålstegn ved, at de udnytter almindelige menneskers skæbne på tv:

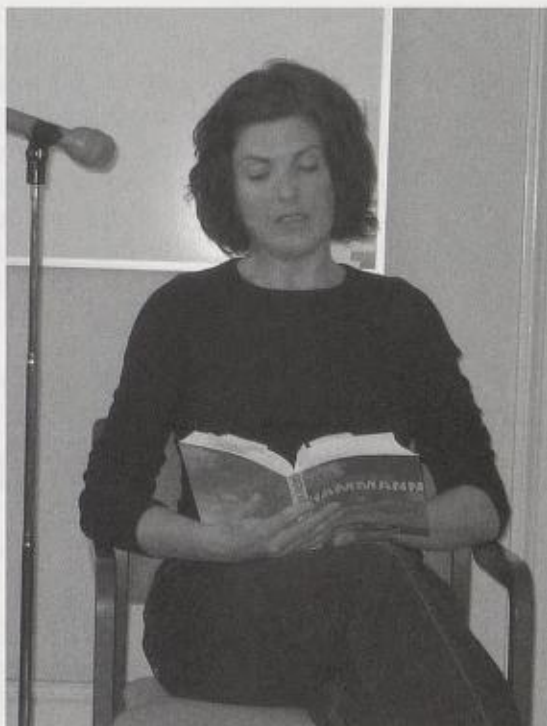
- De ville selv, og de fik lov til at se programmet igennem, før vi sendte det. Der var ingen tvang. De havde behov for at tale om det.

- Og de får et VHS-bånd med udsendelsen med hjem, og det er da et dejligt minde at ha' om far.

De der mennesker i tv dør så flot, de kan tale om det, og når de græder, er det pænt, tårerne er dekorative, og stemmerne, der knækker lidt ... det er virkelig gribende. Det er klart, man heller ikke filmer dem, når de ligger og brækker sig under deres kemo-kure, det er altid ret sundt udseende mennesker med livfulde stemmer og klare øjne, der taler om at de kæmper, men at de har erkendt, at de nok skal dø, og så skal det "fanme også ske på en ordentlig måde". Mette tænker, det

ikke kan passe. Sådant en flot pige som Christine er da ikke ved at dø. Men det siger hun, og interviewet med lægen siger det samme. Det ser meget trygt ud, og nogenlunde smertefrit. Hun har godt nok tabt håret pga. kemoen, men hun ser godt ud og er glad.

Hvis dét er døden, så er Mette blevet snydt, for der er intet i nogen Hollywood-film eller dokumentar-udsendelse, der ligner den død, hun har oplevet. Tag nu bare et enkelt medlem ud af en familie, en far for eksempel og se, hvordan korthuset falder sammen, og hvordan sårene ikke kan heles, men bare får mer og mer plaster på med en tegning af en smilende mund. En fars død kan vare et helt liv (selv om han døde på kun 3 måneder), og monstro lidt av smerten ikke kan nedarves til ens egne børn. Så er det klart, man godt kunne tænke sig at være med i tv-døden og være en av de efterladte derinde. Hvert afsnit varer i 50 minutter, og man får lige en uge til at sunde sig i, inden det går løs igjen.

*Kirsten Hamman
læser "Fra Smørhullet"
på Acems kulturverksted
i København*

Kirsten Hammann:
"fra "smørhullet"
Gyldendal, København 2004
Gjengitt med tillatelse fra forfatteren

Monika Wirkkala

En man utan språk är som en ... kamel utan puckerl

"Min lilla drömmare.

Du vet väl vad man säger i Egypten:

En man utan språk är som en ..."

"... kamel utan puckerl - värdelös."

Dalande nickade nöjd.

Den gamla Dalanda strör arabiska ordspråk omkring sig där bokens huvudperson Halim och hon sitter på torget i Skärholmens centrum, en söderförort till Stockholm känd för stadens billigaste och bästa grönsaker och för de stora loppmarknaderna. Av Dalanda får han en anteckningsbok där hon uppmanar honom att skriva ned sina tankar och öva sig i språket, inte det svenska utan det arabiska. Det är bland annat den boken vi läser: "Ett öga rött".

Hade Usama bin-Ladin haft en kontakt på Skärholmens torg i skepnaden av en gammal arabisk kvinna, så hade han inte kunnat finna ett tacksammare offer. Hemma har Halim bara sin pappa, som sliter långa arbetsdagar i sin lilla affär och säljer mer eller mindre omöjligt krimskrams. Han försöker passa in och önskar inget högre för sin son än att han ska ta vara på de möjligheter som det nya landet ger, som han valt för dess demokratiska värden och lika rätt för alla. Men det är just det som är problemet: ingen av dem har egentligen möjligheterna. Halim sätter sig i opposition som de flesta andra i sin ålder och gör sig omöjlig i skolan. Skillnaden är den att han inte är svensk och att oppositionen därför tar sig lite andra former. Om nu svenska föräldrar har lite enklare att förstå vad deras tonåringar går igenom, eftersom de omges av en kultur som de båda är förankrade i, så har Halims pappa inte det.

Ett öga rött bryter på ett välgörande sätt med gängse invandrar-klichéer: Här har vi en far som vänder sig mot Sverige, som välkomnar att bli svensk, som önskar att sonen ska bli det, som vill integration – men som av sonen uppfattas som mindre 'man', mindre far och mindre människa. I sonens ögon ger fadern avkall på sin värdighet och trovärdighet av önskan att bli svensk. Och även om fadern önskar att få bli del av det nya samhället, så ser sonen så många bevis för att han inte blir det. Dörrarna är och förblir stängda, även för vännen och skådespelaren Nourdine som oförtrutet söker scenroller i det nya landet, och som upprepar sin historia om Ingmar Bergman som sett honom spela i I väntan på Godot på en Parisscen. Om det är en myt som håller honom uppe eller om det verkligen är sant, det får vara osagt. Hans misslyckade försök att få jobb annat än som clown driver i alla fall Halim till Dramaten för att genom Mikael Persbrandt, en känd svensk skådespelare, utverka en roll för faderns vän. Sverige, som så många andra länder med en betydande andel invandrare – i Sverige är var tionde invånare av utländskt ursprung – lever med en tickande bomb. Den bomben är Halims generation, som vilsna i tillvaron söker efter förebilder och ofta finner dem i ytterligheter – det må vara höger- eller vänster-extremistiska grupper; invandrar-ungdomar återfinns även bland svenska ultranationalister som sätter ras och blondhet främst. Men även andra fundamentalistiska rörelser lockar, idag framför allt muslimska. Vi kan inte längre överraskas av att Al-Qaida har en lockelse bland våra invandrar-ungdomar.

Vad är det som attraherar? Kanske det till synes entydiga, rätlinjiga – en sanning och en konsekvens? Vuxna behövs, föräldra-

*Hvordan
förstå en
tenåring när
man omgis
av en
fremmed
kultur?*

*I Sverige är var
tionde invånare
av utländskt
ursprung*

generationen som kan stå emot, ta emot och bringa reda i ton-
åringens identitetssökande virrvarr, som kanske blir större för att
det land de lever i har en normalitet som inte motsvarar deras
egen. Ungdomar, såväl som barn, söker och försöker förstå
sammanhang. Identitet och samhörighet är viktigt, liksom auktori-
teter och förebilder som de kan sträcka sig efter. I Halims fall är
det hans mor, som dog när han var liten. Därför är också bilden av
henne starkt idealiserad. Hon hann aldrig ta del av det nya landet
så mycket att hon förändrades i hans ögon. Hon var och förblev
hans arabiska mamma. Men hans far, som strävar efter att anamma
det svenska, som välkomnar svenska kontakter, blir i hans ögon
en fallen hjälte. En som gett upp kampen, som lämnat barrikaderna.
Som trött av slitet i den lilla butiken slår sig ned i tv-fåtöljen med
ett vinglas för att titta på Lars Magnusson och "Vem vill bli miljonär?"

Bilden av invandrarfadern bryter med mediernas, som ofta upp-
märksammar den oresonlige fadern, den som klamrar sig fast vid
den egna kulturen, utan vilja till kompromisser med de unga som
försöker förena sitt eget kulturarv med det nya. Det som uppmärk-
sammats är rädda ungdomar – ofta unga kvinnor – som fruktar för
sina liv för att de har svenska pojkvänner eller vill leva sitt liv lite
friare än vad föräldrarna medger. Halims pappa är intresserad av
att sonen integreras i det nya samhället, att han tar vara på de
möjligheter som bjuds. Därför vill han att sonen lär sig svenska
ordentligt. Han har valt detta land utifrån dess demokratiska värden
och människors lika rätt. Men han lämnar sin son ensam att erövr
det. Och förmår kanske inte annat – han driver sin lilla butik, kan
språket hjälpligt, vill tro det nya samhället om gott. Med en energi
som är beundransvärd försvarar han oförtröttligt det svenska inför
Halims alltmer kritiska ögon, men uppnår bara en distans mellan
sig och sonen.

Halim försöker förena sin faderskärlek med ett växande förakt
för att fadern lämnat sitt språk, sin kultur och – enligt Halim – sin
stolthet. Han finner sin läromoder i den åldriga Dalanda på torget
i Skärholmen, som han tillbringar en del eftermiddagstimmar med.
Dessvärre matar hon honom med sin egen tillyxade fundamenta-

lism, och har förstås en tacksam åhörare i Halim. Det hon säger gör världen enkel och begriplig. Varför pappan misslyckas med sin lilla kvartersaffär, varför Halim misslyckas i skolan – allt beror på den stora Integrationsplanen som enligt Dalanda går ut på att ta ifrån människor deras identitet och stolthet, skära av deras kulturella rötter och göra dem till fogliga lamm.

Tonåringen Halims klarsynthet krockar hårt med pappans drömmar om en framtid. Dessvärre känner vi igen den bild av Sverige som växer fram, ett Integrations-Sverige som misslyckats. Inget samhälle mår bra av att ha medborgare som avsäger sig sin kultur för att uppgå i en ny form, för det är individens pris alltför högt. Inget samhälle mår heller bra av att ha medborgare som håller så hårt på sin kulturella etnicitet att de lever sina liv i skilda världar, egna stadsdelar isolerade från det övriga samhället.

Väljer inte sida

Khemiri väljer inte sida. Han visar på problemet – en ny generation svenskar med liten förankring i det nya samhället och litet stöd från eller samhörighet med sin föräldrageneration. Ungdomarna växer upp i ett samhälle vars rötter, historia och kultur inte är deras och där deras familjer saknar språklig och kulturell förankring. Samtidigt ska de skapa sig en identitet som inte liknar deras föräldrars, men inte heller deras jämnåriga infödda kamraters. En kulturell förankring i det egna ursprunget behövs, men samtidigt också hjälp att dechiffrera koder och förväntningar som de möter i det svenska. Kort sagt – en ledsagare in i vuxenvärlden i ett land som deras föräldrar inte känner.

Dyster bild

Är då den dystra bild som tecknas av ett Sverige som inte lyckas öppna de mentala dörrarna –inte heller arbetsmarknadens dörrar – för sina nya medborgare att tas på allvar? Ja, tyvärr. Både äldre och yngre invandrare marginaliseras och tar sig inte in i det svenska samhället om de inte blir fotbollshjältar som Zlatan Ibrahimovic; dock har en del svenskar även ett kluvet förhållande till honom. De som lyckas bryta sig loss från förörternas och invandrarstämpelns stigma är undantag, men finns förstås de också; Sverige har just fått sin första minister med invandrarbakgrund. Fram har ändå växt ett Sverige med en allt större brist på integration.

Dock gör Khemiri det inte lätt vare sig för svensken eller invandraren. Det handlar inte om att det är synd om Halim eller hans far, att någon är offer och någon annan bödel. Hoppet finns, inte minst på slutet när fadern återtar något av sin arabiska identitet och förmår förena den med det nya livet i Sverige. Han blir på så sätt den förebild som hans son behöver.

Jonas Hassen
Khemiri

Jonas Hassen Khemiri föddes 1978 i Stockholm av en svensk mor och en tunisisk far. Han har studerat internationell ekonomi och litteraturvetenskap i Stockholm och Paris. *Ett öga rött* är hans debutroman, som gav honom Borås Tidnings Debutantpris på 100 000 kr. Boken har dramatiserats och ska bli film.

Ett öga rött är skriven på det som ofta kallas "rinkebysvenska", av invandrantät förort till Stockholm. Det mest karakteristiska är den raka ordföljden och inlån från olika invandrarspråk. De som pratar "rinkebysvenska" behärskar "standardsvenska" mycket väl och använder rinkebysvenskan som en medveten gruppmarkör.

Sagt av Jonas Hassen Khemiri om boken:

- När jag skrev kändes det som om Halim satt på min högra axel och pratade. I viss mån är han en röst från någon jag en gång varit. Jag hade en period i mitt liv när jag väldigt aktivt romantiserade mitt arabiska ursprung och hade ganska förvirrad glansig bild av att vara orientalistisk.

Jonas Hassen Khemiri
Ett öga rött
Månocket, 2004

Halvor Eifring

Verdens korteste visdomsbok: Hjertesutraen

Hjertesutraen er bare noen få linjer lang, men er en inspirasjonskilde for hundrevis av millioner mennesker i Østen og etter hvert også i Vesten. Den søker å nå frem til en altomfattende sannhet hinsides alle begreper og motsetninger.

En taiwanese som skulle delta i en diskusjonsgruppe om eksistensielle spørsmål, hadde fått i oppgave å lese fire bøker før gruppen startet. Den første var Bibelen, og de to neste var kinesiske romaner på 1500–2500 sider hver. Han må ha følt en viss lettelse da han kom til den siste boken, den buddhistiske Hjertesutraen, som knapt fyller en halv side. Men lettelsen kan ha vært forbigående. Hjertesutraen er så kompakt i sin presentasjon av tanker om tilværelsens grunnbetingelser at man kan bruke et liv på å forstå den. Kommentarene til teksten er så mange og så omfattende at de kan fylle et bibliotek.

Den som ikke er vant til buddhistisk terminologi, må først få et forhold til hva ordene betyr rent språklig. Men selv den som er vel bevandret i buddhistiske begreper, vil aldri føle seg ferdig med forsøkene på å skjønne tekstens underliggende mening. For det dreier seg ikke først og fremst om å forstå et tankemessig innhold, men om å gå dypt inn i en åndelig praksis som gir erfaringsdybde til det som ellers blir tomme ord.

Allestedsnærværende

En sutra er en buddhistisk klassiker. Hjertesutraen er egentlig del av en mye lengre tekst, men er blitt trukket ut og har fått selvstendig status. Den finnes i flere gamle versjoner på sanskrit, tibetansk og kinesisk. I moderne tid finnes oversettelser til de fleste av verdens språk.

Hjertesutraen er overalt. Buddhistiske munkes resiterer den hver morgen og hver kveld, som del av de daglige ritualer. Buddhistiske legfolk kan den ofte utenat. Hjertesutraen er blant de vanligste tekster på ruller med kinesisk kalligrafi, og den forekommer ofte i sin helhet på bruksgjenstander som kopper og glass. Det finnes et uendelig antall av CDer der Hjertesutraen synges om og om igjen til mer eller mindre vakkert musikalsk akkompagnement.

Før man kommer til Hjertesutraen, består mange av tekstene i de buddhistiske morgen- og kveldsritualer (i hvert fall slik de praktiseres i kinesisk kultur) av tilsynelatende meningsløse mantraer som resiteres raskere og raskere til sinnet nærmest slipper tak i dagliglivets bevissthetsmodus. Når Hjertesutraen begynner, skulle man tro at man ville slakke av på farten og samle seg mer om det språklige innhold, men isteden fortsetter man å resitere i samme høye hastighet, slik at ordenes mening nesten forsvinner bak den raske og repetitive lydige intensiteten. Dette kan delvis springe ut av en tro på tekstens magiske kraft: det gjelder bare å komme seg gjennom den, så bringes man et steg nærmere frelse eller nirvana. Men det kan også springe ut av en oppfatning av at den bevissthetsmodus den raske resitasjonen stimulerer, bringer en i retning av den sinnets frihet som Hjertesutraen omtaler.

Sutraen er oversatt i sin helhet i en egen ramme i denne artikkelen. Men vi merker raskt at en oversettelse ikke er nok. Nesten hvert eneste ord krever forklaring. Og selv etter at ordene er forklart, gjenstår refleksjonen og forsøkene på å forstå hva teksten egentlig dreier seg om. Jeg vet ingen som vil påstå at de forstår Hjertesutraen til fulle. Men mange vil si at ingen annen bok har betydd mer for deres liv.

Man kan bruke et liv på å forstå Hjertesutraens underliggende mening

Tomhet er form

Det viktigste denne teksten forsøker å gjøre, er å bryte ned skillet mellom det man i vestlig religion kanskje ville kalt det hellige og det profane, men som i buddhismen er forklart som "tomhet" og "form". Buddhismen har i utgangspunktet tilsynelatende et negativt syn på den profane virkelighet vi alle er en del av, på det som kalles "form" (sanskrit *rupa*). Denne verden er full av lidelse, som springer ut av at vi ikke ser tingene som de er, men hele tiden fordreier virkeligheten ut fra egne behov og begjær. Målet med buddhistisk praksis er å nå sann innsikt om tilværelsen, hvis dypeste natur er "tomhet" (sanskrit *sunyata*), slik at vi kan befri fra lidelsen. "Tomhet" høres kanskje ikke så positivt ut, men er muligens det nærmeste buddhismen kommer ideen om det hellige. Det er en tilstand der man ikke er fanget av formens forstyrrende krefter.

Men med et slikt mål for øyet er det lett å bli fanget på ny, i en streben mot et uopnåelig ideal. Istedenfor å åpne opp for dypere innsikt i den formens virkelighet vi allerede er en del av, forsøker vi å komme bort fra den og over i en mer eller mindre fremmedgjort ide om tomhet. Vi blir ikke frigjort, men tvert imot mer fastlåst. Derfor sier Buddha til sin disippel Sariputra: Form er ikke annet enn tomhet, og tomhet er ikke annet enn form. Sannheten er her og nå. Selv om buddhismen i utgangspunktet ikke har et særlig positivt syn på våre sanser og vår bevissthet, på de inntrykk og den tenkning, handling og viten som ligger til grunn for vårt fordreide og fastlåste bilde av virkeligheten, ligger ikke løsningen i å søke bort fra disse og over i en ide om noe annet. Det bare forsterker fremmedgjøringen. Sannheten ligger hinsides alle dualistiske begreper, all tanke om at noe blir til eller forgår, øker eller minker, er rent eller urent. Ved å skape en motsetning mellom form og tomhet, plasserer vi den dypere sannhet inn i en dualistisk tankegang hvor den ikke hører hjemme, for sannheten omfatter alt. Form er tomhet, og tomhet er form.

Tomhet er uten form

Det kan virke selvmotsigende at teksten umiddelbart går videre til å si at "tomheten er uten form". Men her forsøker teksten å peke på noe annet. Formens verden er dualismens verden. Det samme gjelder sansenes og sinnets verden, den verden som ligger i våre øyne, ører, nese, tunge, kropp og bevissthet. Tomheten, den dypere sannhet, ligger hinsides dualistiske begreper, bortenfor motsetningen mellom lys og mørke, mellom liv og død. Sannhetens sfære er "uten mangel på opplysning, men også uten at mangelen på opplysning tar slutt", og "uten aldring og død, men også uten at aldring og død tar slutt". Denne sfære er ikke bare uten lidelse og det som skaper lidelse (opphopning av begjær), men også uten den sanne vei og det som bringer en på den sanne vei (utslettelse av lidelse). I sannhetens sfære er det ikke engang noen visdom å oppnå, for enhver visdom er avgrenset, og ethvert forsøk på å oppnå noe innebærer en todeling i det man trakter etter og det man forkaster. Sannheten omfatter alt. Det er denne sannhet som kalles *prajna paramita*, den intuitive visdom som får en til å gå over til "den andre bredden", til nirvana. Det er det både *bodhisattvaen Avalokitesvara* (her kalt Den som beskuer sin egen eksistens) og alle buddhaer i fortid, nåtid og fremtid har gjort og stadig gjør. De dveler

Den dypere sannhet ligger bortenfor motsetningen mellom lys og mørke

i en høyere form for bevissthet kalt anuttara-samyak-sambodhi. Teksten nøyer seg ikke med en filosofisk utlegning av disse ideer, men oppfordrer til resitasjon av et mantra: *gate gate paragata parasamgate bodhi svaha*. Det er sanskrit og skal bety noe å la: kryss, kryss, kryss over til den andre bredden, kryss over mot den andre bredden, opplysning, fullbyrdelse. Dette er kanskje en påminnelse om at teksten ikke først og fremst søker å formidle intellektuell forståelse, men å stimulere til det den oppfatter som en frigjørende praksis. Så får vi bare håpe at det virker.

Prajna paramita - Hjertesutraen

Da Bodhisattvaen Beskueren av egen eksistens praktiserte dyp prajna paramita, så han klart de fem aggregaters tomhet og overskred all lidelse og fare.

Sariputra! Form er ikke annet enn tomhet, og tomhet er ikke annet enn form. Tomhet er form, og form er tomhet. Det samme gjelder inntrykk, tenkning, handling og viten. Så Sariputra! Alle elementer er tomme i sin fremtreden, de hverken blir til eller forgår, er hverken skitne eller rene, hverken øker eller minker.

Altså er tomheten uten form, uten inntrykk, tenkning, handling og viten, uten øyne, ører, nese, tunge, kropp og bevissthet, uten form, lyd, duft, smak, berøring og erindring, uten øynenes oppdeling og til og med uten bevissthetens oppdeling, uten mangel på opplysning, men også uten at mangelen på opplysning tar slutt, uten aldring og død, men også uten at aldring og død tar slutt, uten lidelse, opphopning, utslettelse og den sanne vei, uten visdom og uten oppnåelse, fordi det ikke er noe å oppnå.

På grunn av prajna paramita er bodhisattvaen uten hindringer i sinnet, uten hindringer og derfor uten frykt og på lang avstand fra alle forvirrede og illusoriske tanker, til syvende og sist i nirvana. På grunn av prajna paramita oppnår alle buddhaer i fortid, nåtid og fremtid Anuttara-samyak-sambodhi.

Så vit at prajna paramita, dette store guddommelige mantra, dette store klare mantra, dette mantra uten sidestykke, dette mantra av en klasse hinsides alle klasser, kan fordrive all lidelse og er sant og uten falskhet. Derfor resiteres mantraet prajna paramita. Mantraet resiteres slik: *gate gate paragata parasamgate bodhi svaha*.

Teksten over bygger på den vanligste kinesiske oversettelsen, foretatt av munken Xuan Zang på 600-tallet. Prajna står for intuitiv visdom, mens paramita betyr å gå til den andre bredden, til nirvana. Hjerte står for sinn eller bevissthet (og ikke bare for følelser). Første avsnitt handler om bodhisattvaen Avalokitesvara, som her er kalt Beskueren av egen eksistens. De fem aggregater (skandhaer) er form, inntrykk, tenkning, handling og viten. Annet avsnitt henvender seg til Sariputra, en av Buddhas disipler. Resten er forsøkt forklart i artikkelen.

Christian H. Rafn

Hvorfor er vi så syke?

300.000 nordmenn i yrkesaktiv alder er uføretrygdet. 200.000 er sykemeldt hver dag. En halv million arbeidstakere er ute av drift av en total arbeidsstokk på ca. 2,4 millioner mennesker. Dette koster staten over 100 milliarder kroner årlig i uføretrygd og sykepenger! Til sammenligning koster drift av alle norske sykehus 46 milliarder.

Vi snakker ikke lenger bare om sykefravær, men også om "sykenærvær"; det at man er syk, men allikevel på jobb. Medarbeideren føler seg sliten og utbrent, lederen bekymrer seg over et såkalt "produktivitetstap", mens politikerne fortviler over utgifter til syke nordmenn som har tredoblet seg siden 1990.

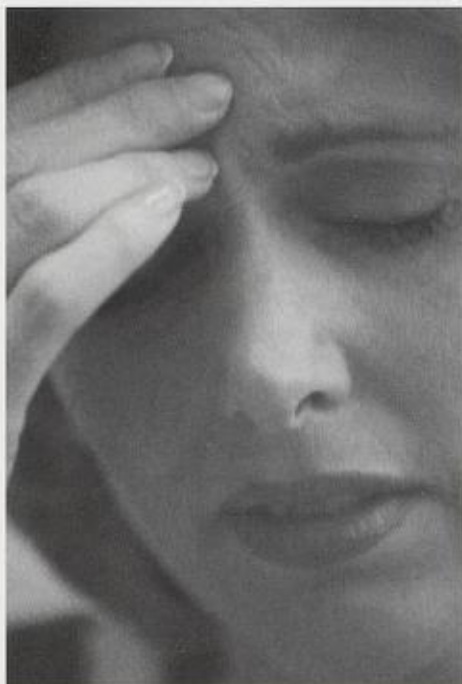
Alt for mange opplever emosjonell utmattelse, depersonalisering, redusert ytelse og en mer kynisk innstilling til arbeidet. Men kan vi gjøre noe med det?

Ingen enkel oppskrift

Boken "Utbrent" gir ikke noen enkel oppskrift for å løse problemet, men her gis mange gode innspill på hvordan emosjonell utmatthet oppstår og brer seg. Boken drøfter både ytre samfunnsmessige faktorer og individuelle forutsetninger for å behandle og forebygge utbrenthet. Det er allikevel ikke en "how-to" bok med 100 gode råd for å mestre stress, men det finnes tre kapitler om individuell forebygging, og fire kapitler om forebyggelse på arbeidsplassen, om god ledelse og helsebringende arbeidskultur.

Boken fungerer som en tankevekker for deg som vil jobbe med egne tendenser til emosjonell utmattelse, eller som er ansvarlig for at dine kollegaer ikke blir det. En styrke ved boken er at den tar opp de fleste viktige aspekter vedrørende psykososialt miljø. Enkle skisser og diagrammer kan danne godt utgangspunkt for å arbeide videre med stoffet internt i virksomheten. Trenger du et måleverktøy for graden av utbrenthet, så finner du Bergen Burnout Indicator (BBI) på s 51. Det er et forsøk på å forbedre den mer kjente Maslach Burnout Indicator. Mens Maslach jobber med tre dimensjoner (emosjonell utmattelse, depersonalisering og redusert ytelse), måler BBI en dimensjon, og oppleves derfor lettere å tolke.

Spørsmålene er av typen: "Jeg føler meg nedlesset av arbeid", "Jeg blir hyppig irritert i jobben", "Jeg føler meg trett under arbeidsdagen", "jeg tenker en del på å finne meg en ny jobb", osv. Her er 25 jordnære og relevante spørsmål. Det skåres på en skala fra 1-7, men svaralternativ "4" er utelatt, dvs du må "velge side". Maks skår er 175. Får du over 100 er du i grenseland for å brenne ut, sier Stig Berge Matthiesen og Atle Dyregrov, som har utarbeidet indeksen. Undertegnede fikk en skår på 72, og fullfører derved denne artikkelen med (ganske)

*Nei, nå
orke jeg
ikke mer!*

god samvittighet, midt i arbeidstiden.

Boken fokuserer mye på helsevesenets og samfunnets rolle og ansvar for å hjelpe folk til bedre stressmestring og sunnere arbeidsmiljø. Selvsagt har politikerne en rolle når det gjelder å utforme for eksempel en god arbeidsmiljølov. Men vi har en av verdens beste arbeidsmiljølover. Og selvsagt er det helsevesenets rolle å ta seg av de som er utbrent, og har fått en somatisk eller psykiatrisk rolle.

Helseskapende adferd

Men de fleste av oss er heldigvis ikke kommet så langt. Er det ikke da i siste omgang et lederansvar å skape helsefremmende arbeidsplasser? Vi har hørt mye om helsefarlige ledere opp igjennom årene. Men hva med helseskapende ledere? Hvordan er de? Det er ikke nok å unngå å ha en psykopat til sjef. Hva er helseskapende atferd? Etter hvert vet vi ganske mye om det. Det handler særlig om fem dimensjoner:

1. Kontroll
2. Støtte
3. Mening
4. Gode vaner
5. Mental fleksibilitet

Jo bedre du kommer ut på disse dimensjonene, jo mindre stresset er/blir du. Det er forsket mye på dette, og bl.a. prof. Stein Knardahl på STAMI (Statens Arbeidsmiljøinstitutt) fremhever dette med kontroll; muligheten til å velge mellom flere måter å gjøre jobben på, og muligheten til å påvirke når du har valgt.

Bedriftshelsetjenesten har tradisjonelt i Norge ikke klart å involvere seg i forebyggende helsearbeid. Bedriftslegen har tatt "den årlige sjekken", og møter pliktskyldigst i AMU (Arbeidsmiljøutvalget) for å kommentere sykefraværet. Ledelsen på sin side er opptatt av resultater, og har ikke tid til å tenke på helse. Som om helse ikke har noe med resultater å gjøre? Kanskje er det slik at ledere vet for lite om hvordan man skaper en helsefremmende arbeidsplass?

Inkluderende arbeidsliv

Inkluderende Arbeidsliv er det viktigste pågående initiativ fra politikere og myndigheter som har til hovedhensikt å få ned sykefraværet med 20%. Foreløpig har det ikke gitt merkbare resultater. Kan det være fordi man stort sett har fokusert på å få de syke til å komme tilbake til jobb, og for lite på å forebygge, slik at vi ikke blir syke og må være borte fra jobb?

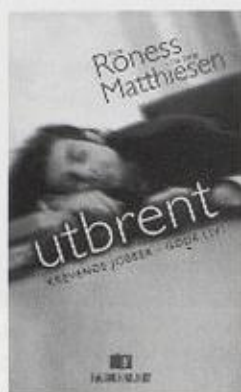
Kunsten å hindre at medarbeiderne blir syke er vanskeligere enn å "attføre". Attføring er for trygde og helsevesenet. Forebygging er for ledere. Men er de kompetente til det? Mye tyder på at de ikke er det. På Handelshøyskolen lærte vi litt om strategier, profittmaksimering, kostnadskontroll, markedsstrategier, rentemarginer osv., men ingen snakket om sunne organisasjoner og medarbeidere. Bortsett fra en bok av Emery og Thorsrud, som skrev om "arbeiderkollektivet", men de er visst glemt. I dag er vi alle arbeidere og alle ledere. På tide å friske opp og fornye vår kunnskap om hva som gjør at mennesker engasjerer seg positivt og vokser?

Grenseløse jobber og grenseløse liv

Asbjørn Wahl skriver i boken "Verken psykologenes *individuelle mestring* eller politikernes overflatiske *tiltak* fjerner årsakene til arbeidslivets brutalisering under markedsliberalismen. En mer omfattende sosial kamp med et systemkritisk perspektiv er derfor nødvendig, dersom man ønsker å komme de underliggende drivkreftene til livs". Wahl hevder videre at politikernes bekymring i for stor grad har forholdt seg til økningen i utgiftene på trygdebudsjettet, istedenfor de underliggende drivkreftene. Noe av svaret, sier han, ligger i de grenseløse jobbene.

For egen del ville jeg tilføye "og våre grenseløse liv". I en verden med en digital puls som slår stadig raskere er det vanskelig å finne ro og fotfeste. Ligger ikke noe av utfordringen i å arbeide med oss selv, med egen stressmestring og bruk av egne talenter? Det betyr ikke at vi ikke også skal arbeide for et samfunn uten grådighet og aggresjon, der alt foregår i et riktig tempo. Men jeg er redd vi må vente uendelig lenge på det samfunnet.

Og helt til slutt: kanskje ikke jobben er den største stressoren i våre liv, men "tiden" og "livet"? Leter vi på riktig sted? Alle kjenner vel historien om Nasrudin som lette etter husnøkkelen sin under lyktestolpen sent en kveld. Riktignok hadde han mistet nøkkelen inne i hagen, men her under lyktestolpen var det jo så godt lys!

**Atle Roness og
Stig Berge Matthiesen:
"Utbrent"
Krevende jobber - gode liv?
Fagbokforlaget 2002**

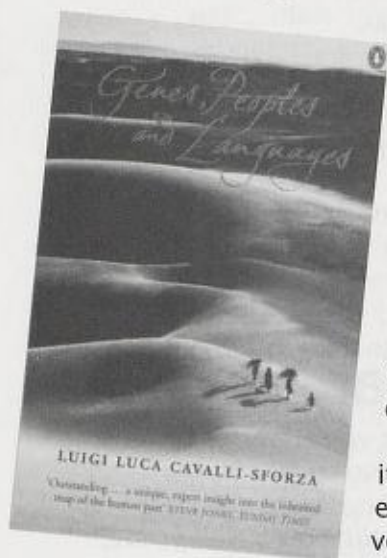
Eirik Jensen

Vår første mor og far

Slektsgranskning opptar mange. Det kan være fascinerende å undersøke sine røtter bakover i tid – fra beste- til olde- til tippolderforeldre, og enda lengere. De riktig spenstige og interesserte greier å føre sine røtter helt tilbake til HelligOlav, Olav Trygvasson eller andre barskinger eller adel. Metodene kan ofte være tvilsomme – velvillig tolkning av uklare eller tvetydige kilder, og passende sidesprang hvor disse mangler. Færre har fått med seg at moderne genforskning, koblet sammen med paleontologi, arkeologi og klimaforskning nå har gjort oss i stand til med stor grad av sannsynlighet å spore vårt opphav enda lengere tilbake i tid – faktisk til hva man nå nokså samstemt mener må ha vært alle nålevende menneskers felles stamfedre. To populærvitenskapelige bøker forteller på fascinerende vis hva vitenskapsmenn i dag vet og tror om menneskets felles opphav og senere vandringer over hele jordkloden.

Slektsgranskning opptar mange. Det kan være fascinerende å undersøke sine røtter bakover i tid – fra beste- til olde- til tippolderforeldre, og enda lengere. De riktig spenstige og interesserte greier å føre sine røtter helt tilbake til HelligOlav, Olav

Trygvasson eller andre barskinger eller adel. Metodene kan ofte være tvilsomme – velvillig tolkning av uklare eller tvetydige kilder, og passende sidesprang hvor disse mangler. Færre har fått med seg at moderne genforskning, koblet sammen med paleontologi, arkeologi, klimaforskning oa, nå har gjort oss i stand til med stor grad av sannsynlighet å spore vårt opphav enda lengere tilbake i tid – faktisk til hva man nå nokså samstemt mener må ha vært alle nålevende menneskers felles stamfedre. To populærvitenskapelige bøker forteller på fascinerende vis hva vitenskapsmenn i dag vet og tror om menneskets felles opphav og senere vandringer over hele jordkloden.

I *Genes, Peoples and Languages* beretter den italienske genforskeren Luigi Luca Cavalli-Sforza, som er en av pionerene på området, om hvordan man ved hjelp av nitide undersøkelser og analyser av DNA-profiler hos ulike folkegrupper har kunnet danne et

kart over de tidligste folkevandringene. Fortellingen hans suppleres av den amerikanske genforskeren Spencer Wells sin bok *The Journey of Man – A Genetic Odyssey*.

Genenes historie

DNA er arvestoffet. Her ligger våre gener – det som ved fødselen bestemmer vår utrustning og utseende. Det meste av dette har nesten alle mennesker til felles – vi har alle to armer og ben, hjerne, hjerte, ryggrad, osv. Det meste av vår mentale utrustning har vi også felles – vi er nesten alle i stand til å lære et språk, gå oppreist, bruke redskaper, kommunisere, huske tidligere hendelser. Men genene varierer også i noen grad fra menneskegruppe til menneskegruppe, og fra individ til individ. Noen av genforskjellene er årsak til synbare forskjeller mellom mennesker. Den aller viktigste ligger allerede på kromosomplanet – forskjellen mellom de som har et X og et Y kromosom, og som blir hankjønn, og de som har to X kromosomer, og som blir hunkjønn. Genetiske gruppevariasjoner gir også forskjeller i hudfarge, kroppsbygging, neseform osv. Vi kjenner også til at ulike individer har ulike blodtyper – A, B, AB og O, og at vi arver vår blodtype fra våre foreldre.

Det har lenge vært alminnelig akseptert at det moderne mennesket – arten *homo sapiens* – utviklet seg fra eldre arter som hadde sin første opprinnelse i Afrika. Det er på det rene at eldre menneskearter, bl.a. *homo erectus* – utvandret fra Afrika for ca 1,7 millioner år siden. Forskere har funnet etterkommere av disse tidlige menneskeartene i Kina – "Peking mannen", på øya Java – "Java-mannen", i Europa – Neanderthalene, og andre steder. For 20–30 år siden holdt mange det for mest sannsynlig at våre forfedre hadde sin opprinnelse fra disse ulike menneskegruppene, som etter sin utvandring fra Afrika for ca 1,7 millioner år siden utviklet seg videre fra disse opprinnelige forfedrene, samtidig og uavhengig av hverandre.

Takket være innsatsen til bl.a. Luigi Luca Cavalli-Sforza er det i dag svært få som fortsatt holder denne hypotesen for sannsynlig. I stedet tror nå langt de fleste seriøse forskere at alle moderne mennesker som i dag lever, stammer fra samme gruppe av *homo sapiens*, at arten *homo sapiens* i sin tur er relativt ung, og at den oppstod først utelukkende i Afrika.

Forskerne har analysert forskjellige genprofiler til ulike etniske grupper og stammer i Asia, Afrika, Europa, Australia og Nord- og Søramerika. Når medlemmene av ulike etniske grupper har ulike gener, skyldes det at det på ett eller annet punkt i vår felles utvikling fant sted *mutasjoner* – spontane endringer i genene i ett individ. Disse mutasjonene ble så, gjennom den genforandringen de forårsaket, via formering ført videre til avkommet til vedkommende individ, men ikke til avkommet av andre individer (med mindre disse i senere ledd parret seg med avkommet til førstemutanten). Noen av disse mutasjonene regner forskere har oppstått med jevn hyppighet – et relativt konstant antall generasjoner har gått mellom hver mutasjon. Det gjelder blant annet mutasjonene i såkalt mitokondrialt DNA. Ved å studere nettopp disse mutasjonene, og sammenligne forekomsten av genene som bærer dem videre blant ulike grupper, har man så kunnet slutte seg til hvilke som har oppstått først: Det må være de genene som *alle* mennesker har til felles. Jo færre mennesker som deler genet som skyldes vedkommende mutasjon, jo senere må genet, og den forgrening som den avstedkom i menneskets utvikling, ha oppstått. Ved å beregne hvor lang tid det sannsynligvis har gått mellom hver mutasjon, har man så kunnet tidfeste omtrent når individet levde som var opphav til hver av de ulike grenene av menneskeslekten.

Seriøse forskere i dag mener at alle stammer fra samme gruppe av Homo Sapiens oppstått i Afrika

Vi er alle afrikanere

Analysene viser at de aller eldste etniske gruppene lever i Afrika. Det finnes langt større genetisk variasjon mellom ulike folkegrupper i Afrika enn mellom eksempelvis nordmenn, grekere og indere. Og det er i Afrika vi finner genene som har oppstått ved de eldste mutasjonene, og som derfor deles med de fleste andre. Etter alt å dømme har det så funnet sted flere bølger av utvandring fra Afrika. Den første fant sannsynligvis for ca 70 tusen år siden, hvor mennesker vandret ut av Afrika, langs kysten av Arabia, over til India, videre langs kysten av India, Sør-Øst Asia, ned til Indonesia, Ny Guinea og endelig til Australia over en forbausende kort tidsperiode på ca 10 tusen år. Fossile homo sapiens er nemlig funnet i Australia som trolig er fra ca 60 tusen år siden. Antagelig har denne første folkevandringen skjedd mens havstanden var betydelig lavere enn idag, noe som har gjort avstandene mellom øyene kortere enn i dag.

Senere bølger av utvandring fra Afrika har så fortsatt inn i Asia, og enda senere fra Asia, trolig i flere bølger, til Amerika. Mer komplisert er å analysere vandringene inn i Europa, og Luigi Luca Cavalli-Sforza og Spencer Wells er uenige om detaljene. Cavalli-Sforza mener blant annet at jordbruket, som oppstod i Lille-Asia, ble formidlet videre ved folkevandringer inn i Europa, mens Wells mener at den ble overført fra folkegruppe til folkegruppe (i motsetning til kunnskap om jordbruk i Asia, som mer entydig synes å ha skjedd ved folkevandring).

Å lese om hvordan disse og andre forskere har kommet frem til sine teorier, er som å lese en vitenskapelig detektivroman. Begge bøker er relativt lett tilgjengelige for almenheten, og kan anbefales for alle som er interessert i hvor vi en gang kom fra.

Luigi Luca Cavalli-Sforza:
Genes, Peoples and Languages
University of California Press 2000

Spencer Wells:
The Journey of Man - A Genetic Odyssey
Random House, 2002

Turid S. Berg-Nielsen

Selvtillitens fordomming

Om intelligens, læring og selvfølelse

Hva er drivkraften som stimulerer til innsats?

Hvorfor er det slik at noen oppsøker utfordringer, mens andre unngår dem, uavhengig av evner og kompetanse?

Hva er det som gir oss følelsen av å ha fått til noe?

Det er i hvertfall ikke troen på at vi er gløgge.

Gledelig har det vært å oppdage en liten fagbok i psykologi som på solid grunnlag korrigerer noen irrganger i det som har vært gjengs tenkning de siste tiår: forfatteren Carol Dweck, psykologi-professor på Columbia University i New York, er opptatt av den gode selvfølelsens forbannelser. Og det våger hun etter at vi i to generasjoner har trodd at god selvfølelse henger sammen med fravær av sjellevets mange små og store plager. Men i denne boken er det ikke velvære det er snakk om. Her er det snakk om å jobbe, i arbeidslivet eller som student/elev. God selvfølelse, ifølge Dweck, er ikke nødvendigvis en indre instans som vokser med vellykkethet og krymper som følge av nederlag. God selvfølelse er en måte å tenke om seg selv når man *er engasjert og bruker sine evner fullt ut* for å oppnå noe man verdsetter, uansett om sluttproduktet gir suksess. Kanskje du synes det høres ut som en selvfølge? Men det er ikke slik vi oppdrar våre barn, innretter våre skoler, ei heller slik vi som oftest tenker om oss selv når vi mislykkes i noe.

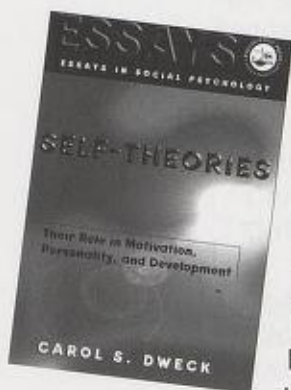

Carol Dweck mener at vi ikke skal være for opptatt av å være intelligente

Hvordan tenker du om intelligens?

Et poeng i boken er at vår eventuelle vellykkethet ikke er så avhengig av hvorvidt vi er mer eller mindre intelligente, men hvordan vi *tenker om* intelligens. Tenker vi at intelligens i all hovedsak er medfødt, naturgitt og ikke så lett lar seg endre? Ja, det tenker vi jo, for vi har lært at intelligens er et av de trekk som i stor grad er bestemt av genetisk arv. Er det grunnlag for å tenke annerledes om intelligens? I følge Dweck er det nettopp det. Hun og hennes medarbeidere gjorde tallrike undersøkelser på studenter for å finne ut hvordan måten man tenker om intelligens kan påvirke arbeidsvaner, læringslyst, utholdenhet og mestringsopplevelse.

Tenk deg en person med rimelig god intelligens og selvtillit. Det ville da være misunnelsesverdig? La oss si at denne personen også tenkte at intelligens er noe medfødt, enten har man det eller så har man ikke vært så heldig. Tja, i følge Dweck er det ingen grunn til å misunne en slik person. For tenker du slik, er sjansene mye større for at du 1) vil unngå utfordringer som du ikke er helt sikker på at du vil mestre, 2) helst velge "lette" oppgaver og "spille safe", slik at du ikke skal risikere å mislykkes. For greier du det ikke, kan det ødelegge ditt selvbilde som intelligent.

Flinkhet og prestasjonsangst

Implikasjonene av hvordan man tenker om intelligens blir tydeligst når man gjør en feil. Hos personer som tenker at deres intelligens er uforanderlig og naturgitt, forstås feil som en følge av begrensninger i evner og egenskaper. Derfor unngår man det man ikke mestrer umiddelbart ettersom ens prestasjon blir vurdert til å være en direkte refleksjon av ens intelligens. Man er opptatt av egne prestasjoner for å bevare selvbildet som smart i egne og andres øyne. Det er mye som står på spill. Og en slik opptatthet av prestasjon gjør at man kan bli unnvikende og tafatt i utfordrende situasjoner. Manglende suksess fører lettere til dårlig selvfølelse og depressive tanker.

Det var bare 20% av de "smarte" studentene som Dweck undersøkte som var villig til å prøve en oppgave hvor de kunne lære noe nytt og spennende, men som var vanskeligere å få til. På tross av intelligens og selvtillit var de altså ikke villig til å risikere å gjøre noe feil selvom de kunne lære av det.

Alternativt viser Dweck at man kan tenke om intelligens som en mer dynamisk størrelse som kan formes, utvikles og vokse. Hvis f.eks. studenter tenker slik om seg selv, vil de, uavhengig av evnenivå og kompetanse, være mer villige enn de "smarte" studentene til å oppsøke utfordringer, tilegne seg nye ferdigheter, mindre opptatt av sluttproduktet og mer opptatt av å lære noe nytt. Hvis de gjør feil, tolkes det som en følge av manglende innsats eller valg av uheldig strategi i problemløsning. Og det fratar dem ikke lysten til å gå løs på en lignende oppgave en gang til med en visshet om å ha lært noe mer siden sist.

Dweck viderefører tenkning om intelligens til hvordan personer også tenker om seg selv, sin egen personlighet, påvist med mange kreative forskningsstudier. Tror man at personligheten er noe man har arvet og at man er lite istand til å gjøre noe med den? Eller tror man at personligheten hovedsaklig har vært formet av omgivelsene

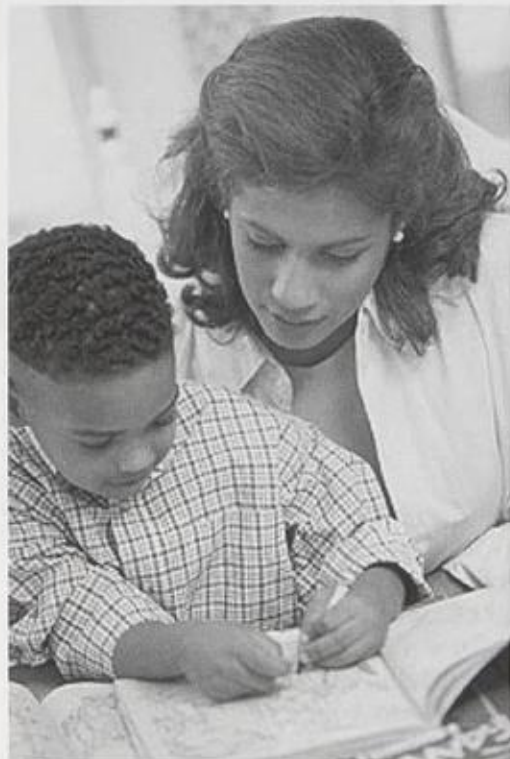

De som forstår intelligens som noe man kan utvikle er mer villige til å oppsøke utfordringer

og dermed er foranderlig? Det kan ha konsekvenser for ikke bare måten du arbeider på, men også hvordan du ser på deg selv og andre.

En handling sier ikke noe om egenskaper

Dweck ble opptatt av hvordan man så tidlig som i tre års alder allerede kunne se et personlighetstrekk som f. eks. hjelpsløshet

Det er viktigere å belønne innsats enn resultater

hos noen barn. Når de ble konfrontert med en litt utfordrende aktivitet, viste de manglende utholdenhet, lite forventninger til dem selv og hadde negative selvevalueringer ("jeg greier ikke det, jeg er så liten"). Dweck viser at måten man roser barn på kan ha store konsekvenser for barnas senere mestringsopplevelse. Kort sagt, hvis foreldre sier til sine barn når de har gjort noe bra at "Du er så kjempeflink", så skaper man en sårbarhet hos barnet. En oppgave eller aktivitet de har mestret fører til kommentarer på deres *egenskaper*. Denne direkte koblingen mellom handling og egenskap blir jo svært uheldig når barnet *ikke* mestrer en oppgave. For hvilket barn vil ikke da tenke "jeg er dum" når det ikke får til? Og Dweck viser i forskningsstudier at det faktisk er slik. Poenget er at man skal rose *innsats* og *utholdenhet* og *ikke egenskaper* hos barnet. God selvfølelse er ikke noe voksne skal "gi" til sine barn ved å si at de er flinke og får noe til. Dermed kan man være sikker på at barnet bare vil føle seg flink

når ting går fort og greit. Utfordringer og anstrengelse kan fremme selvtillit i stedet for at de skal true ens ego. Selvtilliten er noe barna selv skal ha herredømme over, og det eneste vi som voksne kan gjøre er å lære dem å leve livet sitt slik at de opplever sine handlinger på positive måter. Selvtillit er noe man opplever når man bruker seg selv fullt ut: å mestre utfordringer, å lære, å gi noe videre til andre.

Hva fører til endring?

Et annet interressant fenomen er at sterk anger ledsaget av selvbebreidelser etter å ha gjort noe galt ikke sannsynliggjør noen forandring. Dweck har påvist at personer som i sterk grad føler seg mindreverdige eller dumme etter å ha gjort noe negativt, vil

med større sannsynlighet *ikke* endre den atferden som var negativ. Slike personer sitter ofte igjen med sinne og anklage mot andre – i et forsøk på å komme bort fra egen smertelig selvforakt. Mens personer som erkjenner at de har gjort en uheldig handling uten å føle seg så veldig dumme av den grunn, vil lettere gjøre opp for seg og endre fremtidig atferd.

Hørt det før, at det ikke er produktet som er viktig, men læringsprosessen? At det som oftest ikke er ens egenskaper som er avgjørende, men evnen og viljen til å tilegne seg kunnskaper? Hvis du noengang har tvilt på disse påstandene, vil du neppe gjøre det etter å ha lest i denne boken.

Dette er ikke en bok hvor noen har tenkt noe lurt. Ei heller en bok full av "synsing" til en selvbestaltet ekspert. I hovedsak fylles sidene opp med beskrivelser av forskningsforsøk og deres implikasjoner. Alle de detaljerte beskrivelsene av forsøkene kan sikkert leses med halvåpne øyne, men funnene er såpass overbevisende at øynene åpnes raskt – til mange spennende perspektiv, i hvert fall for den som er opptatt av læring.

Så neste gang du er sammen med et barn – gjelder det å holde igjen på den spontane kommentaren "så flink du er!" når det fortjener ros, og streve med å finne formuleringer i hodet som ikke bekrefter egenskaper, eller sluttprodukt, men selve handlingen eller innsatsen. En mor fortalte at hun hadde forsøkt nettopp det på sin 16-årige sønn som hadde strevd med nynorsken, men likevel fått en halvdårlig karakter. Han hadde bare stått og måpt. Så sa han: "Du Mutter, det er det klokeste du har sagt på et helt et år."

Da kan boken være verd sine penger.

Carol S. Dweck:

Self-theories: Their role in motivation, personality, and development. Essays in social psychology.

Psychology Press, Taylor and Francis Group, 2000

ISBN 1-84169-024-4

"What we have here is no ordinary scholarly psychology volume. Ever so rarely we are offered a psychology book that is so beautifully written, lucidly organized, and elegant in description of ideas.....I see many uses for this wonderful volume." Journal of Social and Clinical Psychology

"This book is simply among the best books in psychology I've read during the past year or two – it's superb.... There are few books in psychology that I just can't put down." Robert J. Sternberg, Yale University

Christopher Grøndahl
Bosted Jordan

Tanker omkring noen av Pablo Nerudas tekster

*Neruda, Pablo, 1904-73, chilensk forfatter, diplomat og politiker; kommunist. Hans dikt er preget av voldsomme bilder og skildrer ofte kampen mellom de skapende og de destruktive krefter i naturen. Recidencia en la tierra (1933-35). Mest kjent for Canto General (1950), som er en satire over de europeiske koloniherrene og som setter frihetskampen inn i en kosmisk sammenheng.
Nobelprisen 1971 (caplex.net)*

“Som forfatter er jeg avhengig av påfyll for å kunne skrive,” sier Christopher Grøndahl i denne artikkelen. “Det kan være musikk. Billedkunst eller film. Men som oftest er det språk. På skrivebordet mitt ligger en slitt utgave av Pablo Nerudas *Residencia en la tierra*.”

Jeg lander stadig mellom permene på de samme bøkene. Ikke fordi de nødvendigvis er de beste bøkene som er skrevet. Ikke fordi de på død og liv representerer en livsanskuelse jeg kan si meg enig i. Men fordi de setter noe i gang.

Ved nærmere ettersyn har dette å gjøre med noe jeg vil kalle en språklig kortslutning. Kunst er for det meste ulykker. Kombinasjoner av elementer som i utgangspunktet ikke skulle eller burde vært satt sammen. Kortslutningen gjør at du ser noe på nytt. En gjenopppdagelse.

Pablo Neruda

Pablo Neruda dukket første gang opp for meg i boka *Leaping Poetry*, skrevet av den amerikanske poeten Robert Bly. Her viser Bly gjennom et utvalg sør-amerikanske diktere hvordan enkelte tekster gjør et sprang (leap) og blir større enn seg selv. Teksten går på en måte over en grense, den transenderer.

Når man arbeider med å skrive, er det dette spranget man leter etter. Man ønsker at teksten skal bli større enn forfatteren, at den skal bli sin egen. Det finnes ingen oppskrift for hvordan man får en tekst til å hoppe. Dessverre. Eller heldigvis. Man kan ikke gjøre annet enn å rote rundt i stoffet, kjenne etter, lytte. Noen ganger blir en tekst bedre hvis den får ligge litt, andre ganger må man ta inn over seg erkjennelsen om at dette ikke blir noe av noensinne.

Poet på livstid

Neftali Ricardo Reyes Basoalto er Pablo Nerudas egentlige navn. Han ble født for hundre år siden i den lille byen Parral i det sentrale Chile. Moren døde av tuberkulose da han var ganske liten og faren giftet seg raskt på ny. Som tiåring begynte Neruda å skrive poesi, og i 1920 – seksten år gammel – publiserte han sine første dikt. Da tok han psevdonymet Pablo Neruda for å unngå konflikt med familien.

Som 23-åring ble Neruda utnevnt til konsul for Burma (nå Myanmar) og var senere diplomat i flere asiatiske og europeiske land. *Residencia en el tierra* ble utgitt i 1933 og er skrevet i Asia, men hele tiden med ett øye på fødselen av den europeiske fascismen. *Residencia* ble Nerudas gjennombrudd.

Den nyttige dikter

Nerudas produksjon var enorm. For eksempel ble hans *Obras Completas* – hans samlede verker – stadig utgitt på ny. I 1951 var de på 459 sider, i 1962 var de på 1.925 og i 1968 var de blitt et tobinds verk på 3.237 sider.

- Poeten er ikke en "liten gud", sier Neruda i talen han holdt i Stockholm i anledning Nobel-prisen 1971. - Nei, han er ikke en "liten gud". Han er ikke plukket ut av en mystisk skjebne fremfor de som utøver andre håndverk eller yrker. Jeg har ofte fastholdt at den beste poeten er han som lager brød: Den lokale bakeren som ikke ser seg selv som noen gud. Han gjør sitt majestetiske og upretensjose arbeid med å kna deigen, sette den inn i ovnen, bake den i gylne farger og rekke oss det daglige brødet som en forpliktelse overfor fellesskapet. Og hvis poeten lykkes i å oppnå denne enkle bevissthet, vil også dette bli omgjort til ett element i en omfattende aktivitet, i en enkel eller sammensatt struktur

Pablo Neruda
fikk Nobel-
prisen i
litteratur i
1971

som utgjør byggingen av et samfunn, endringen av de forholdene som omslutter menneskeheten, overrekkelsen av menneskehetens produkter: brød, sannhet, vin, drømmer.

For Neruda er poesien noe menneskeheten behøver, på lik linje med mat, drikke og drømmer. Den spanske borgerkrigen og mordet på hans bekjente García Lorca gjorde sterkt inntrykk på ham. Samlingen *España en el Corazón* - Spania i hjertet - kom ut i 1937 og hadde en enorm påvirkning på kampmoralen. Det tjuende århundre var en tid da poesien kunne ha stor innflytelse. Hvor det å formulere en erfaring eller innsikt kunne lette livet til et stort antall mennesker. Det var trøst å finne i litteratur og poesi. En ny norsk diktsamling selger gjennomsnittlig 150 eksemplarer. I dagens Norge finner folk trøsten andre steder.

Hvis du bare kunne berøre hjertet mitt,
hvis du bare kunne sette munnen din mot hjertet mitt,
din delikate munn, tennene dine,
hvis du kunne sette tungen som en rød pil
der hvor mitt støvete hjerte slår,
hvis du kunne blåse på hjertet mitt, nær havet, gråtende,
ville det klinge med en dunkel støy, med lyden av søvnige
toghjul,
som vakkende vann,
som en bladfull høst,
som blod,
med en støy av fuktige flammer som slikker himmelen,
klingende som drømmer eller grener eller regn,
eller tåkelerer i en trist havn,
hvis du ville blåse på hjertet mitt, nær havet,
som et hvitt spøkelse,
på kanten av skummet,
midt i vinden,
som et lenkefritt spøkelse, ved enden av havet, gråtende

Barcarola - Barcarole s.106

Barcarole, fra latin *barca* – båt, er opprinnelig navnet på venetiansk gondoliersang med en vuggende rytme i langsomt tempo – det er ikke vanskelig å se for seg hvordan denne teksten har noe til felles med gondolierens bevegelser idet han skyver deg langs kanalene i en synkende by. "Hvis du kunne sette tungen som en rød pil/der hvor mitt støvete hjerte slår" – ønsket om å bli berørt av et annet menneske kan neppe uttrykkes tydeligere. Utdraget over, som er første strofe av diktet, gir meg en intens følelse av å være ved havet sent om høsten. Det er tomt og kaldt. Skummet virvler i fjæra, alt er pakket inn i en fuktig, tåkete tristhet. Det er som om den som snakker i dette diktet allerede vet at den berøringen han lengter etter ikke kommer til å bli noe av.

Mot slutten av strofen oppstår en ambivalens som er typisk for mange av diktene i *Residencia*: "Hvis du ville blåse på hjertet mitt, nær havet/som et hvitt spøkelse/på kanten av skummet ..." Hvem er det hvite spøkelsen? Det kan være diktets "du", men også diktets "jeg", det kan muligens være havet, eller det kan være hjertet til den som snakker – alle tolkningene er mulige. Den siste linjen understreker denne flertydigheten: "Som et lenkefritt spøkelse, ved enden av havet, gråtende."

Fruktbar flertydighet

Denne ambivalensen kan oppleves som forvirrende dersom man har behov for å holde fast på mening. Jeg vil påstå at poesiens arbeidsområde er nettopp det som *ikke* kan sies, det man kun kan nærme seg gjennom flertydighet. For den som har erfaring med meditative prosesser finnes det en parallell: Mye av meditasjonens fruktbare bearbeidelse foregår i randsonen av oppmerksomheten, ofte i et ikke-meningsbærende felt av bilder, assosiasjoner og stemninger. Noen ganger kan et tema vokse seg tydeligere og dermed gripes med en verbal, resonerende del av oss, andre ganger forblir det uklart, men ikke uten betydning av den grunn.

Når jorden, full av våte øyenbryn
omdannes til aske og harsk, finsilt luft,
og de tørre gårdene og vannene,
brønnene, metallene,
til slutt gir slipp på sine utslitte døde,
vil jeg ha et øre, et øye,
et hjerte, såret og forstumlet
hulrommet av en dolk sunket for en tid tilbake
i en kropp for en tid tilbake utslettet og ensom,
jeg vil ha hender, en vitenskap av negler
en munn av frykt og døende valmuer
jeg vil se reise seg fra det ubrukelige støvet
et rufsete tre av forslåtte årer
jeg ønsker fra den bitreste jorden,
mellom svovel og turkis og røde bølger
og virvelvinder av lydløst kull,
jeg ønsker kjøtt som vekker sine ben
hylende flammer,
og en spesiell duft løper på leting etter noe,

og et syn blindet av jorden
løper etter to mørke øyne,
og et øre, plutselig, som en rasende østers,
rabiatt, grenseløst,
reiser seg mot tordenen,
og en ren berøring, fortapt blant salter
kommer frem og stryker over kister og liljer, plutselig

[...]

Det er ikke stille i tekstene til Pablo Neruda. Tvert i mot, det er et svare

leven av liv og død og forråtnelse og hjerter og ild og vann og alskens menneskelig og umenneskelig slagg. Hver linje er som en smaksmettet konfektbit man er nødt til å la løse opp i sinnet før man er klar for neste. Leser du fort, ramler du av. Utrøsteligheten i *Barcarola* er her erstattet av en desperasjon. Dette diktet – *Den oppgravde* – er en hyllest til en avdød kollega, og det er altså denne besnærende viljen til å ville rykke opp det som er igjen av ham “når jorden [...] til slutt gir slipp

på sine utslitte døde.” Den ene poeten omfavner den andre, omfavner på samme tid det som måtte være igjen av benrester, men først og fremst omfavner Neruda med desperasjon den flammende kreativiteten han leser i kollegaens arbeid.

Denne første strofen er en fascinerende kollisjon mellom en serie døds- og forråtnelsesbilder og en livsbejaende, jublende skaperkraft. “jeg ønsker kjøtt som vekker sine ben” “og en ren berøring, fortapt blant salter/kommer frem og stryker over kister og liljer, ...”. Igjen møter vi også berøringen, men denne gangen er lengselen mer utvetydig av en kunstnerisk karakter. Selv om det kan være noe erotisk i omfavnelsen, er den i alle fall ikke av en jordisk, kjødelig natur.

Skadelige dikt

I 1949 ble en ung student funnet død under et tre med en bok i hendene. Han hadde skutt seg mens han leste *Residencia*. Dette gikk sterkt inn på Neruda og året etter skrev han til en venn: “Når jeg ser tilbake på dem nå, anser jeg diktene i *Residencia en la tierra* for å være skadelige. Disse diktene må ikke bli lest av unge mennesker i våre land. Dette er dikt som er dynket i en fortærende pessimisme og fortvilelse, de hjelper deg ikke til å leve, men til å dø.”

Sett sammen med Nobel-uttalelsen om poesiers nødvendighet kan man forstå Nerudas frykt for å ha skapt noe med negativ innflytelse, men en diktsamling er neppe eneste grunnen til et selvmord (med mindre vi eventuelt snakker om poeten selv).

“Jeg kommer fra et land skilt fra alle andre med sin bratte geografi, ...poesien min var provinsial, undertrykket og regnfull.”

Han er naken,
klærne hans finnes ikke i støvet
og hans ødelagte skjelett har glidd til bunns i helvete,
og skjegget hans har vokst som luften i august,
og fra hjertet ønsker han å tygge epler.

Fra knærne og skuldrene henger
biter av forglemmelse, fiber fra bakken,
soner av knust glass og aluminium,
kaskader av bitre kadavre,
lommer av vann omdannet til jern:
og møter mellom grusomme munner
splittede og blå,
og grener av sorgfull korall
lager krone om hans grønne hode,
og triste, omkomne grønnsaker
og nattlige planker omgir ham,
og i ham sover stadig halvåpne duer
med øyne av underjordisk sement.

[...]

(*El Desenterrado - Homenaje al Conde de Villamediana*, s190 - Den oppgravde - Hyllest til Conde de Villamediana (Spansk poet og satiriker 1582-1622))

Den oppgravde har nå selv dukket opp i diktet, vi kan se ham, han virker trist og fortapt: "og skjegget hans har vokst som luften i august/ og fra hjertet ønsker han å tygge epler." Hadde du ligget død i tre hundre år, er det ikke usannsynlig at du også kunne tenke deg å sette tenna i et saftig eple - forutsatt, selvfølgelig, at jordiske sanseopp-levelser stadig interesserte deg.

"og grener av sorgfull korall/lager krone om hans grønne hode". Her er vel parallellen til myten om kristi oppstandelse tydelig, poeten har fått en korallkrone, som om han har sovet i havet eller i fuktig jord, muligens også en fruktbar jord, til tross for at grønnsakene er omkomne.

De siste linjene snakker av en eller annen grunn rett til meg: "og i ham sover stadig halvåpne duer/med øyne av underjordisk sement". Er duene halvåpne fordi de sover eller fordi også de er en del av forråtnelsen? Hva vil det si å ha øyne av underjordisk sement? Har de blitt fossiler? Er det restene av en statue begravd sammen med dikteren? Muligens er bildet mer metaforisk, de sover i ham, kanskje betyr det at de er en del av talentet hans, eller noen av de mulighetene han aldri fikk utforsket.

Skilt fra alle

- Jeg kommer fra et mørkt område, sier Neruda i Nobel talen, - fra et land skilt fra alle andre ved sin bratte geografi. Jeg var den mest fortapte av poeter og poesien min var provinsiell, undertrykket og regnfull. Men jeg trodde alltid på mennesket. Jeg ga aldri opp håpet.

Stemmen vi møter i *Residencia* er stemmen til en angstridd søvnløs.

Et menneske som famler etter mening i den svimlende forgjengeligheten han ser overalt. Et tema som blir eksplisitt i den siste teksten vi skal se på.

Jeg har bekjempet søvnens engel, den allegoriske
undergang:
hans insisterende gester, hans mettede nærvær ankommer
svøpt i snegler og sikader,
maritime, parfymert med skarpe frukter

[...]

Jeg hører drømmen til gamle bekjente og kvinner jeg har
elsket,
disse drømmenes pulsering ryster meg:
Jeg trår i stillhet på deres teppeaktige substans,
deres lys av valmuer biter jeg i delirium.

[...]

Min skyggemørke krigshest sveller,
og over aldrende gamblere, over horehus
med slitte trappetrinn,
over senger med nakne pikebarn, mellom
fotballspillere,
omfavner vi den passerende vinden:
og i vår munn faller disse lindrende fruktene
fra himmelen,
fuglene, klosterklokkene, kometene:
den som nærte seg på geografi, ren og skjelvende,
den som kanskje så oss passere, gnistrende.

[...]

Mitt hjerte, er sent og uten kyster,
dagen, som en fattigslig duk hengt ut til tørk,
skjelver, omgitt av væren og forlengelse:
fra hver levende skapning finnes noe i atmosfæren:
stirrer du lenge nok i luften dukker tiggere opp,
advokater, banditter, postmenn, skreddere,
og litt fra hvert yrke, en ydmyk rest,
ønsker å arbeide sin del i vårt indre.
Jeg har lett i mange år, jeg undersøker uten arroganse,
erobret, uten tvil, av skumringen.

(*Coleccion nocturna*, s 26 - Nattsamling)

Her er det mange kortslutninger. Fra himmelen faller lindrende frukter oss i munnen, blant dem både fugler, klosterklokker og kometer. Og like etter, nederst i samme strofe, en dobbelthet omkring hvorvidt det er oss eller kometen som gnistrer ved passering.

Teksten beveger seg i utkanten av det fattbare, på grensen til det absurde. Når absurditeten overtar, mister vi taket. Det som får teksten til å gjøre et sprang er nettopp at den ikke glipper. Den dveler i randsonen av det vi forstår, den setter ord til noe vi nesten makter å gripe.

“Mitt hjerte, er sent og uten kyster”. Hvilken salig og komplett poetisk melankoli! Igjen trår dette bildet av et regnfullt november frem for meg. Men i denne siste strofen møter vi også en form for forsonende håp: “stirrer du lenge nok i luften dukker tiggere opp [...] og litt fra hvert yrke, en ydmyk rest/ønsker å arbeide sin del i vårt indre”. Jeg opplever at dette bildet henger sammen med Nobeltalens baker og det gylne brødet han lager, fornemmelsen av at vi alle er koblet sammen i et menneskelig prosjekt som gjennom konkrete handlinger fører til en dypere erkjennelse, en liten innsikt i noen eksistensielle mysterier.

“Jeg har lett i mange år, jeg undersøker uten arroganse/erobret, uten tvil, av skumringen.” Versets siste linjer understreker dette, uten å gi slipp på novemberfølelsen:

Ensomhet og håp

Tonen i *Coleccion* er åpenbart mer melankolsk enn i *Den oppgravde*. Bildene er noe mer dvelende, ikke så eksplosive. Man fornemmer en oppgitt ensomhet. *Residencia* som helhet rommer begge disse emosjonelle strengene, desperasjon og melankoli, noen ganger i samme dikt.

Grunnen til at jeg stadig vender tilbake til denne diktsamlingen er ikke fordi den gjør meg deprimert. Tvert i mot. I Nerudas gjenkjennelse av en noen ganger overveldende melankoli på vegne av det menneskelige ligger det en trøst. Om vi nå har en legning mot angstridd søvnløshet eller ikke, hender det vi finner oss selv i situasjoner hvor vi uten tvil kjenner oss svært alene i universet. Så går det selvfølgelig over og vi virvles inn i hverdagsstrømmen igjen. Men noen øyeblikk der stirret vi opp mot stjernene med bart hode.

Neruda selv identifiserer ensomheten i Nobel talen, men holder også opp et håp, eller kanskje enda mer presist, en oppgave:

- Fra alt dette, venner, vokser det frem en innsikt som poeten må vinne gjennom andre mennesker. Det er ingen uoverstigelig ensomhet. Alle stiene leder mot det samme målet: Å formidle til andre hvem vi er. Og vi må reise gjennom ensomhet og vanskeligheter, isolasjon og stillhet for å nå frem til det forheksede stedet hvor vi kan danse vår klossede dans og synges vår sorgfulle sang – men i denne dansen eller i denne sangen er noe fullbyrdet: De eldste ritene i vår bevissthet om det å være menneske og om å tro på en felles skjebne.

Kilder:

Pablo Neruda:

Residence on Earth (Residencia en el tierra)

oversatt av Donald D. Walsh

New Directions, 1973

Adam Feinstein:

Pablo Neruda – A passion for life

Bloomsbury, 2004

Nobelkomiteens hjemmeside – <http://www.nobel.se/>

Alle tentative norske oversettelser ved artikkelforfatteren.

når alt blir kortere og kortere
og kjappere og kjappere
og morsommere og morsommere
og hippere og hippere
og mer og mer rocka -
kan det være godt å trekke pusten
og lese
gå en tur med tankene
lufte dem
la dem få noe å gnaske på

ET GAVEABONNEMENT TIL DEN SOM ER GLAD I Å LUFT TANKENE?

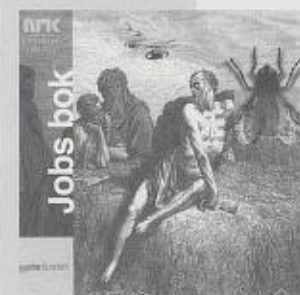
DU KAN BESTILLE ABONNEMENT, GAVEABONNEMENT
OG ENKELTNUMRE ENKLEST PÅ TLF 23 11 87 00
ELLER DYADE.NO
BESTILLINGSSLIPP PÅ SIDE 63

Henrik Ibsen: *Peer Gynt*

Henrik Ibsen: *Brand*

Jobs bok

Arne Garborg: *Haugtussa*

NRK RADIOTEATRET

dyade

Les og hør!

Med en kombinasjon av lyd-drama på CD fra NRK Radioteatret og et temahefte av tidsskriftet *Dyade* kan du få spennende opplevelser og føde for tanken.

Du kan høre en forestilling og lese om tolkninger, bakgrunn, sammenhenger.

Du får mer ut av å lese - og mer ut av å høre

Også Henrik Ibsens *Keiser og galileer* finnes på CD.

Dyade kan du bestille ved å bruke slippen på side 80. Eller over nettet: **dyade.no**

CD-ene får du i bokhandlene eller på **nrk.no** **lydbokforlaget.no**

Du finner det meste i Dyade. Tidsskriftet for deg som ikke leser tidsskrifter. Reflektert, men ikke tungt. Tankevekkende, men ikke innfløkt. Kanskje litt på tvers av tidens selvfløgelige tanker.

Hvert hefte belyser ett tema. Som abonnent er du derfor med i en liten bokklubb. For mindre enn 200 kroner får du fire hefter i året. Du kan også bestille enkeltnumre.

Ring 23 11 87 00
Fax 22 83 18 31
e-post: dyade@acem.no
Hjemmesider: dyade.no

Jeg bestiller:

- Abonnement på
4. nr. pr. år kr. 220 (2005)
- Bok om Acem-meditasjon
Stillhetens psykologi kr. 95
- Boken *Personlig produktivitet* kr. 145
- Boken *Tal bedre* kr. 145
- Boken *Stress - arbeid - kjærlighet* kr. 95
- Godt grønt*. Kokebok for vegetarmat. kr. 95
- For kropp og sinn*. Vegetariske basisoppskrifter kr. 95
- Gratis brosjyre for Acems kurs

Følgende temahefter av Dyade:

.....
.....
.....

Navn:

Adresse:

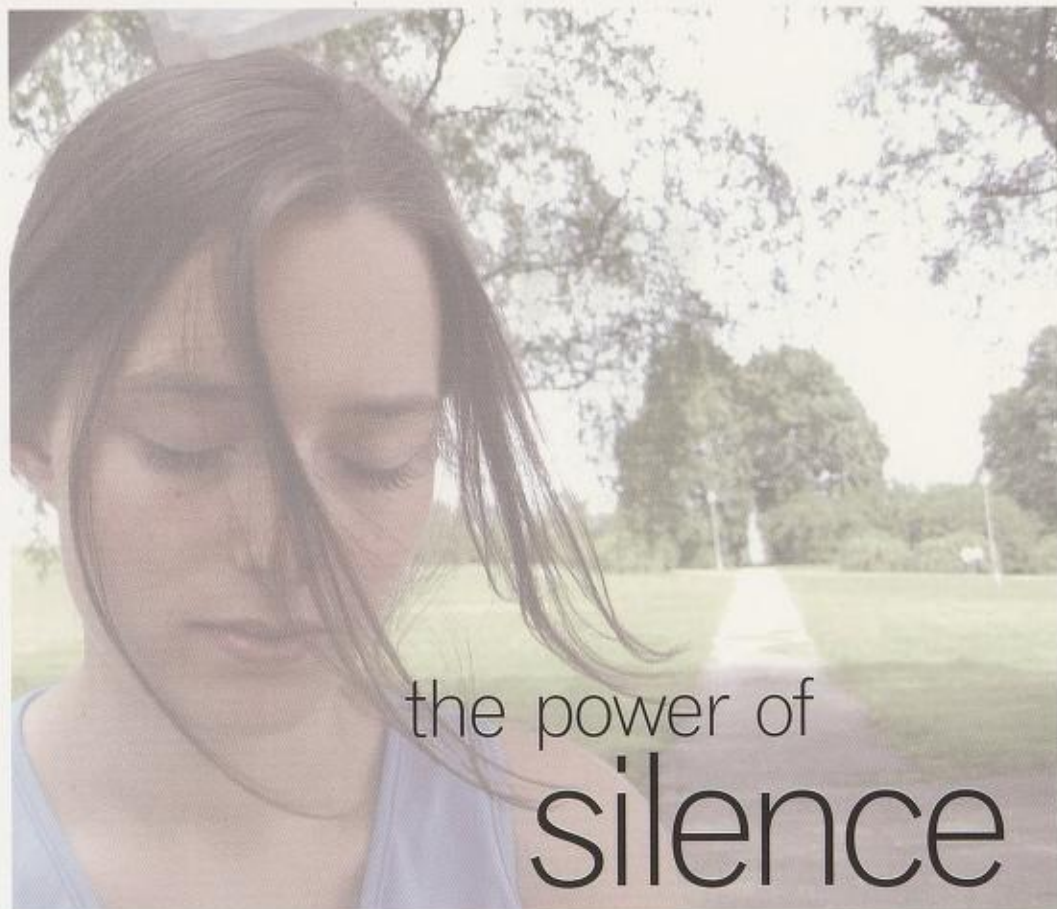
BREV

Kan sendes
ufrankert i
Norden.
Adressaten
vil betale
porto.

SVARSENDING

AVTALE NR. 126000/95PB

**Postboks 2559, Solli
NO-0202 OSLO
NORGE**

the power of
silence

avspenning og overskudd

Kroppen trenger trening.
Sinnnet trenger også trening
for å mestre stress og utfoldelse,
nærhet og følelser.
Du kan trene sinnet daglig med

acem-meditasjon

acem.no

tlf 23118700

dyade

Postboks 2559 Solli
0202 Oslo2004 Arg. 36 Nr 4
Dyade

Travel livsstil gjør det ikke lett å lese bøker. Noen får tid til en påskekrim eller en

sommerroman i solen. Andre har en pocketbok med bulkete omslag etter at den har vært med i badekaret. Noen bøker blir liggende på nattbordet og samler støv.

Dette til tross for at en god bok er kos. Eller spenning. Eller næring til tanke og fantasi. Mer enn film. Fordi man er friere til å lage egne bilder i hodet, i stedet for å måtte fordøye påtrengende bilder til en annen.

I dette nr. av Dyade deler ti personer inntrykk fra bøker som har opptatt dem i det siste, som har næret tanken eller berørt følelsene.

Om man berøres eller kjedes, dette nummeret av Dyade tar ikke mye av ens tid. Her får man mye bok på få sider.

